

MODRA
PTICA
LETO
XII.

LETO 1940/41

ŠTEV. 2

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša din 100.—. Posamezna številka din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 2. ŠTEVILKE

JANUAR

Branko Rudolf: Psihologija »Odčaranega sveta«

Dr. Dragotin Cvetko: Osebnost in delo Petra

Iljiča Čajkovskega

Asta Znidarčič: Pomlad stare device Fate

Miško Kranjec: O deklici, ki je odšla v mesto

Vida Taufer: Voščilo

Razno

DEKALOG ZALOŽBE MODRE PTICE

(Preberite natančno)

1. Poslovno leto Založbe Modre ptice se prične vsako leto s 1. decembrom in se konča s 30. novembrom prihodnjega leta. Zato izide prva številka revije že v decembru, zadnja (dvanajsta) številka revije pa v novembru prihodnjega leta. Knjige izhajajo četrtletno in sicer navadno: prva v decembru, druga v marcu, tretja v juniju, četrta v septembru.

2. Naročnina znaša za vse leto:

za knjige vezane v platno   Din 240'—,

za knjige vezane v polusnje   Din 300'—.

Naročnina se lahko plačuje tudi polletno, četrtletno ali mesečno v enakih obrokih. Poleg te naročnine plača naročnik še enkratno pristopnino Din 10'—, in sicer ob pristopu. Poštino, oziroma dostavnino zaračunamo posebej.

3. Kdor se ne naroči na vse štiri knjige, ne prejema mesečne revije in plača naročene knjige po knjigotrških cenah, to je najmanj 25% dražje.

4. Kdor je reden naročnik Modre ptice, ima pravico, da dobi vsako redno knjigo, ki jo naroči pri nas in ki je izšla v Založbi Modri ptici, po naročniški ceni, to je 25% ceneje, kakor v knjigotrštvu.

5. Naročnino je treba plačevati zmerom vsaj vsak mesec sproti. Še bolje pa je, če je naročnina plačana vsaj za tri mesece naprej. Kdor ne plačuje naročnine redno, ga opominjamo in mu zaračunamo stroške za opomine. Kdor se tudi opominom ne odzove, mu ustavimo pošiljanje publikacij in izterjamo ves znesek, ki bi ga moral naročnik do konca leta še plačati, po pravnem zastopniku in mu nato pošljemo še tiste publikacije, ki smo mu jih zaradi nerednega plačevanja ustavili. *Pripominjamo pa, da so nam opomini in sploh vsako izterjevanje izredno neljubi, ker nas ovirajo pri poslovanju. Zato prosimo naročnike, da redno plačujejo naročnino, za kar jim bomo resnično hvaležni.*

6. Kdor se naroči na Modro ptico, ne more tega naročila med letom več preklicati, marveč je dolžan, da poravna celoletno naročnino.

7. Kdor bi v prihodnjem letu ne želel biti več naročnik, nam mora javiti svoj odstop najkasneje do 1. oktobra vsakega leta. Takrat gredo namreč publikacije za novo poslovno leto v tisk in se na poznejše odpovedi ne bi mogli več ozirati. Dolžan je še naprej sprejemati knjige in poravnati naročnino.

8. Založba si pridržuje pravico, da v slučaju potrebe ali morebitnih nepremostljivih ovir zamenja eno izmed najavljenih knjig z drugo, ki pa mora biti literarno tudi dobra in pomembna.

9. Naši naročniki si lahko povečajo svojo knjižnico s pridobivanjem novih naročnikov. Razpisane so vedno bogate nagrade.

10. Cenjene naročnike prosimo, da nas o vsem, s čimer morda niso zadovoljni, obveste in da nam vedno javljajo svoje želje in nasvete. Zmerom smo pripravljeni upoštevati, kar je v korist celoti, pa tudi ustreči vsakemu posamezniku, če nam je mogoče.

**Reviji so priložene položnice. Naročnike prosimo,
da nam nakažejo obrok za mesec januar.**

Kot prva redna knjiga za tekoče leto izide

tretji del

SRBSKE TRILOGIJE

ki jo je napisal

Stevan J. Jakovljević

»Srbska trilogija« obsega tri dele. Prvi del ima naslov »Leto 1914.« in popisuje, kako je srbska vojska v začetku Svetovne vojne premagala avstrijsko armado. Drugemu delu trilogije je naslov »Pod križem«, kjer je popisano, kako je bila Srbija pregažena in kako so se Srbi umikali čez albanske gore. Ta dva dela sta izšla novembra v eni knjigi, ki so jo naročniki prejeli kot četrto redno knjigo za preteklo poslovno leto. Knjiga je vzbudila med čitatelji izredno veliko pozornost.

Tretji del »Srbske trilogije« ima naslov »Vrata svobode«. V tej knjigi popisuje avtor solunsko fronto in njen proboj, s katerim je bil zadan nepopravljiv udarec centralnim silam. Ta del trilogije izide kot prva redna knjiga za naše tekoče leto, ki se je pričelo 1. decembra t. l. Razpošiljati jo začnemo okoli 15. t. m.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

Kot izredna publikacija je izšla v naši založbi knjiga:

STANKO LEBEN

Problem Dantejeve Beatrice

Ne prezrite te knjige, ki predstavlja svojevrstno znamenitost na našem knjižnem trgu, ki se ne more ponašati baš s številnimi knjigami esejističnega značaja. Ta knjiga bo posebno ugajala tistim bralcem, ki jih zanima vprašanje, v kolikšni meri se sklada vsakdanje realno življenje velikih pesnikov z življenjem, ki so ga opisovali v svojih nesmrtnih delih. V koliko so na primer junaki njihovih pesniških del vzeti iz življenja, v koliko so, recimo, Beatrice, Julija, Lavra in kakor koli se že imenujejo, plod pesnikove fantazije in v koliko so posnete po resničnih ljudeh, ki so s pesniki živeli? O takih in podobnih vprašanjih govori ta knjiga, ki je pisana v lepem, prijetnem in plastičnem slogu, da čitatelja takoj priklene nase.

Knjiga je lepo tiskana in okusno v platno vezana. Za naše naročnike stane samo din 30.—, za nenaročnike din 40.—.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

Ne pozabite poslati **V VEZAVO**

letošnjega letnika revije „Modre ptice“

Kakor vsako leto je založba tudi letos poskrbela za originalno vezavo »Modre ptice«. Kdor želi imeti letnik lepo originalno vezan, naj pošlje ves letnik naši založbi, ki ga bo dala vezat in ga bo potem poslala nazaj naročniku. Originalna vezava letnika stane din 30.—, s poštnino din 35.—. Prav toliko stane tudi vezava prejšnjih letnikov.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

ZA PRIDOBIVANJE NOVIH NAROČNIKOV

Udeležite se vsi velike nagradne akcije, ki jo Založba Modra ptica razpisuje za Božič in Novo leto. Za vsakega novega naročnika, ki ga pridobite v času od 10. decembra 1940 do 31. januarja 1941, Vam pošljemo posebno bogato knjižno nagrado. Po 31. januarju ne bodo tako bogate nagrade več v veljavi. Ne zamudite torej te izredne prilike in si povečajte svojo knjižnico, lepi knjigi pa pridobite vsaj enega novega prijatelja.

Nagrade, ki veljajo samo do 31. januarja 1941, so sledeče:

Kdor pridobi enega novega naročnika na naše redne publikacije, si lahko izbere za nagrado eno izmed sledečih knjig vezano v platno:

KNUT HAMSUN
BLAGOSLOV ZEMLJE
Roman.

KNUT HAMSUN
POTEPUHI
Roman.

WALTER SCOTT
IVANHOE
Roman.

EMIL LUDWIG
NAPOLEON
Biografski roman.

FULOP MILLER
SVETI SATAN
Biografija.

LYTTON STRACHEY
KRALJICA VIKTORIJA
Biografija.

MADELON LULOFS
GUMIJEVE PLANTAZE
Roman s Sumatre.

PEARL S. BUCK
DOBRA ZEMLJA
Roman o Kitajski.

PROSPER MERIMÉE
SENTJERNEJSKA NOČ
Roman.

BOJAN ISAJEV
ROJENI SMO NA BALKANU
Roman.

D. H. LAWRENCE
SINOVI IN LJUBIMCI
Roman.

SIGRID UNDSSET
JENNY
Roman.

V. BLASCO IBANES
KRVAVE ARENE
Roman.

SINCLAIR LEWIS
ARROWSMITH
Roman

MAKSIM GORKIJ
TRIJE LJUDJE
Roman.

KARL NOVY
SAMOTNI KŘEŠIN
Roman.

JANKO LAVRIN
**DOSTOJEVSKI,
NIETZSCHE, TOLSTOJ**
Tri študije.

JORDAN JOVKOV
ZANJEC
Roman iz bolgarskega življenja.
(Samo v platno vez.)

KARL CAPEK
POGOVORI Z MASARYKOM
knjiga o velikem človeku filozofu in državniku
(Samo v platno vez.)

JAMES JEANS
TAJNE VSEMIRJA
Poljudna astronomska knjiga.

IRVING STONE
SLA PO ŽIVLJENJU
Roman o Vincentu Van Goghu.

ALOJZ GRADNIK
SVETLE SAMOTE
Zbirka pesni. Samo v platno vez.

JACK LONDON
DOLINA MESECA
Roman.

IVAN A. GONČAROV
OBLOMOV
Roman.

JACK LONDON
MARTIN EDEN
Roman.

OTTO WEININGER
SPOL IN ZNAČAJ
Roman

VLADIMIR BARTOL
AL ARAF
Zbirka novel.
ANDRÉ MAUROIS
OBDOBJA V LJUBEZNI
Roman.

BOŽO VODUŠEK
ODČARANI SVET
Pesniška zbirka. Samo v platno vez.

HEINRICH MANN
VELIKA STVAR
Roman.

IVAN S. TURGENJEV
POMLADNE VODE
OCETJE IN SINOVI
Dva romana.

THAMES WILLIAMSON
ZEMLJA MI JE
POVEDALA
Eskimski roman.

JOHN GALSWORTHY
SAGA O FORSYTH
Trije romani
Vsak roman velja za eno knjigo.

STANKO LEBEN
PROBLEM
DANTEJEVE BEATRICE
Esej. Samo v platno vez.

MAGAJNA BOGOMIR
ZAZNAMOVANI
Zbirka novel.

Kdor pridobi *dva* nova naročnika, si lahko izbere *dve* izmed gori naštetih knjig ali pa *eno v polusnje* vezano.

Kdor pridobi *tri* naročnike, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *štiri v platno* vezane ali *dve v polusnje* vezani.

Kdor pridobi *štiri* nove naročnike, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *pet v platno* vezanih ali *tri v polusnje* vezane.

Kdor pridobi *pet* novih naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *šest v platno* vezanih ali *štiri v polusnje* vezane.

Kdor pridobi *šest* novih naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *osem v platno* vezanih ali pa *šest v polusnje* vezanih.

Kdor pridobi *sedem* novih naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *devet v platno* vezanih ali pa *sedem v polusnje* vezanih.

Kdor pridobi *osem* naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *deset v platno* vezanih ali pa *osem v polusnje* vezanih.

Kdor pridobi *devet* naročnikov, prejme lahko izmed gori navedenih knjig *dvanaest v platno* vezanih ali pa *devet v polusnje* vezanih.

Kdor pa pridobi *deset* naročnikov, mu pošljemo za nagrado v platno vezano, čez 1700 strani obsegajočo in bogato ilustrirano veledelo angleškega pisatelja

H. G. WELLSA

„SVETOVNA ZGODOVINA“

Kdor pa to delo že ima, si lahko izbere za devet novih naročnikov *trinajst* izmed gori navedenih *v platno* vezanih knjig ali *deset v polusnje* vezanih.

Te božične nagrade bomo začeli razpošiljati s 1. februarjem. Ker so nagrade izredno bogate, je razumljivo, da jih bomo lahko poslali samo tistim, ki bodo pridobili samo zares *zanesljive* in *plačujoče* naročnike in ki bodo imeli tudi sami poravnane vse že zapadle obroke. Naročilnice za pridobivanje novih naročnikov so priložene reviji.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

Božo Vodušek: ODČARANI SVET

Pomembna pesniška zbirka, ki ne sme manjkati v Vaši knjižnici.

Stane za naše naročnike v platno vezana din 48'— (za nenaročnike din 60'—), v usnje vezana numerirana izdaja z avtorjevim podpisom din 96'— (za nenaročnike din 120'—).

PSIHOLOGIJA »ODČARANEGA SVETA«

BRANKO RUDOLF

»Odčarani svet«, zbirka pesmi Boža Voduška, je po vsej verjetnosti ena najbolj zanimivih knjig zadnjih desetletij. To je knjiga nadarjenega in bojevitega pesnika, ki je obenem tudi stilni filozof. Sicer je najbrže v vsakem nadarjenem pesniku vsaj del stilnega filozofa, čeprav je redko kateri tako izrazit kakor Vodušek. Njegova zbirka pa je radi posebnosti njegovega talenta in značaja in radi njegovega razvoja med slovenskimi pesniki tudi izredno zanimiv dokument osebe in dobe, v kateri je zrasla. »Odčarani svet« je izredno zanimiv dokument Slovenije, dokument slovenske poezije in moderne poezije sploh.

Verzi te knjige so izredno skrbno brušeni, dognani, v tej brušenosti in dognanosti pa se skriva nemiren, skoraj divji temperament, ki je veliki občutljivosti navkljub reagiral na svet skrajno moško in gospodovalno. Izredna občutljivost in nežnost, obenem pa jeklena trdnost značaja in volja do analize so v dobrem smislu moderne lastnosti tega nenavadnega pesnika. Posebno v zgodnejših Voduškovih pesmih je dobro vidna njegova sila, njegova vztrajnost in vsa volja po doživljanju sveta in samega sebe v svetu. To je značilna, individualna lastnost Voduškovega temperamenta.

Božo Vodušek govori o »divjem, zbezanem stremljenju« (»Drevesa«), končno pa to stremljenje doživi »Brodolom«:

»O kje so te čudovite pokrajine, da se v njih pozabim,
kje so ta ognjena naročja, da v njih izgorim?«

In dalje:

»O jaz, ki sem ves svet izpremenil v eno samo neskončnost poželenja,
o jaz, ki sem v vsakem objemu čutil že drugo telo, ki se v želji spočenja,
o jaz, ki sem v vsakem obzorju slutil že drugo nebo, ki se dalje razpenja,
o jaz, ki sem pustil zaničljivo iz perišča vse enkratne trenutke življenja!«

Tukaj pa smo silno blizu psihološke osnove pesnika. In ta psihološka osnova seveda že ni več samo Voduškova last. To »drugo telo«, ki se v želji spočenja, to »drugo nebo, ki se dalje razpenja«, ni seveda nič drugega kakor slika zunanje, otipljive realnosti v umetnikovi duši, realnosti, ki te duševnosti nikakor ni mogla utešiti. To istočasno občutje sveta in lastne duševnosti je izrazito moderen fenomen, ki so ga sicer občutili že »naši predniki« romantiki, pa najsi so bili taki kakor Prešeren, Puškin, Byron, Shelley ali Leopardi. Shelley je poskušal izraziti zanos škrjančeve pesmi (To a Skylark), Goethe, veliki prosvetljavec in prednik romantikov je menda eden prvih opazoval svoje čustvovanje in v tem opazovanju užival (racionalistično in čustveno obenem):

»Und durchs Auge schleicht die Kühle
sänftigend ins Herz hinein.«

Ta primer je po svoji jasnosti mogoče edinstven, vendar tudi naš neprimerno manj nadarjeni Vodnik uživa v analiziranju lastnega občutja in na koncu »Vršaca« konstatira: »Menim, da na neb' živim«. Ta »menim« je značilen. Subjektivno opazovanje samega sebe je bilo v tem času v Evropi precej novo izrazno sredstvo. Poet prosvetljene dobe pa je objektivni, izven njega eksistirajoči svet s pomočjo svojega vzvišenega čustva, svojega popolnejšega spoznanja pokoraval svojemu duhu. V romantikih, ki prosvetljencem sledijo, najdemo vkljub posameznim realističnim ali spet popolnoma mističnim elementom v glavnem strastno vero v moč človeške duševnosti in skrajno poudarjanje čisto subjektivnega stališča. Byron n. pr. v svojih številnih epih vedno spet opeva veličino človeške duše, impozantnost notranje odločitve človeka, ki je dovolj močan, da živi po svojih najbolj človeških spoznanjih in je tudi pripravljen zanje umreti. (Byronovi epi so n. pr. *The Corsair*, *The Giaour*, *The bride of Abydos*, *Parisina* itd.)

V tem opevanju človeške duševnosti ni težko spoznati globoko jedro meščanske revolucije, ki je takrat dosegla v duševnem svetu svoj največji razmah in rodila imponujočo vrsto talentov. Za nas je zanimivo, da so se najboljši duhovi takratnega Evropskega kulturnega kroga čutili zvezani med seboj in z vsem človeštvom. Naš Prešeren, dovolj osamljen in v zelo malo primerni okolici živeč, se je s čudovito, imponujočo predrznostjo postavil za enega od glasnikov svobode narodov in enakosti:

Žive naj vsi narodi,
ki hrepene dočakat dan,
da koder sonce hodi,
prepír iz sveta bo pregnan,
da rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak!

Med romantiki te dobe ne poznam nobenega količkaj pomembnega, ki ne bi bil dal vsaj enkrat v življenju slične izjave. Te izjave pa so priklicale odziv, in ko je šel Lord Byron (mimogrede povedano, v času, ko je začel v svojih prvotnih idejah popuščati) v Grčijo, da bi pomagal v boju za svobodo, je z njim sočustvovala vsa Evropa. L. 1824.) Najbolj pomembne lirike te dobe so dali Angleži in Slovani, Nemci dosežajo višek svojega ustvarjanja v muziki (kakor že v baroku), čisto poseben razvoj kažejo Francozi, katerih romantika je posebne vrste in v celem manj izrazita. Največji Evropski duhovi so to »človečansko linijo« kratkoma prevzeli iz tkzv. dobe prosvetljenstva. Čutili so se kot ljudje,

»ki smo zato se zbratli
ko dobro v srcu mislimo.«

To ustreza točno že Schillerjevemu: »Diesen Kuss der ganzen Welt!« Poetje te dobe zelo pogostokrat izjavljajo, da hočejo v prijateljski zvezi z drugimi ljudmi osrečiti svet. Osebnostno pogostokrat nesrečni, so v svojih liričnih samoizpovedih često uporni, energični (Prešeren: Pevcu) in polni optimistične borbenosti. (Vremena bodo Kranjcem se zjasnila.) Pevce take vere lahko, »...brez težave ...živi, vmrje brez dnarja.«

Osemdeset ali devetdeset let pozneje pa najdemo v Sloveniji prav tako kakor drugje v Evropi obupno duševno iskanje pesnikov, osamelost, željo po simpatijah od koder koli, obup:

»Štirje veslači v noč gredo,
oj v noč gredo, strašno pojo
in bijejo z vesli v temni val
in kličejo: Vstani, pridi naš kralj!

Štirje veslači gredo skozi noč —
»Pridi« — ga kličejo na pomoč, —
»ali reši v Evropi nas,
ali pa v strašnost potopi nas!«

Celotna pesem je Kosovelova. Ni med njegovimi najboljšimi, pač pa prinaša njegovo značilno izpoved. Seveda se bodo takoj našli ljudje, ki bodo konstatirali: »Da, seveda, a Kosovel je bil jetičen!«* Brez dvoma nahajamo v pesmih Kosovela motive, ki zelo jasno izražajo njegovo bolezen in obup nad njo, vendar so njegove obupane samoizpovedi v mnogo večji meri izraz obupa nad dobo kakor izraz obupa nad njegovo lastno izgubljenostjo. Bolezen tu ni odločilna. Protidokaz je na primer Antoine Watteau (1864—1721). Vse življenje je tega velikega francoskega slikarja mučila jetika, osebno je bil razdražljiv in zagrenjen, vkljub temu pa je vztrajno slikal galantne slavnosti. Uбоgi »Maitre der fetes galantes« tem slavnostim že zaradi svoje bolehnosti ni mogel prisostvovati. Tudi Mozart je umrl za jetiko in pozneje Chopin, pa njuni umetnosti tega ni opaziti. Toda Mozart kakor Chopin sta živela od mnogih zunanjih pobud. Njuna res da genialna umetnost je našla odziva v krogu enako mislečih ljudi. Njun optimizem ne izvira iz veličine njune nadarjenosti, temveč iz gotovosti tega odziva. Naš Prešeren, Chopinov sodobnik, je poln vere, ker ve, da je med absolutizmom tedanje Evrope raztresena »republika duhov«, občestvo izredno nadarjenih in duševno prečiščenih ljudi, ki vsi podobno čutijo kakor on. Mnogo manjši duhovi so v tem svetu svobodarskih tendenc našli svoj odziv, med Nemci n. pr. Arndt ali Körner. Iz tega ne sledi, da ne bi bili mnogi romantiki propadli duševno in telesno. Pruski junker Heinrich von Kleist se je ustrelil brez vidnega zunanjega vzroka (telesno je bil tudi popolnoma zdrav). A tudi Kleist je vkljub svojemu junkerstvu demonstriral za osebno pravico (Michael Kohlhaas). Med obupom najbolj obupanega romantika in med zapuščenostjo našega Kosovela (ali nekih modernejših Francozov) je še vedno precejšnja razlika in ta razlika je čisto gotovo v kulturni in nekulturni okolici teh pesnikov, v razkrojenih kulturnih, gospodarskih in socialnih razmerah, v katerih se je doba okrog svetovne vojne leta 1914—18. zelo močno razlikovala od prvih desetletij devetnajstega stoletja ali, če že hočemo, od Napoleonovih vojn. Tudi takrat so bili nemirni časi, a bodočnost je bila polna obetov in polna nejasnih možnosti. Čeprav se Evropa kulturno ni konsolidirala, je vendar gospodarsko

* Kolikor je meni znano, pa tudi drugim njegovim znancem, Srečko Kosovel ni bil jetičen. Ne vem, kako je nastala legenda, da je umrl za to boleznijo, legenda, ki sem jo v zadnjih letih že nekajkrat slišal, a je čisto neutemeljena. Pač pa je bil Kosovel telesno šibak in slabo razvit, kar je po vsej priliki precej pripomoglo, da so se influenci pridružile komplikacije, ki jim je nazadnje podlegel. (Urednikova opomba.)

rasla in v njej različni geniji, ki so bili že v prvih desetletjih po Napoleonu polni upora in ostre kritike (Daumier, Baudelaire). Prav zato, ker so umetniki izredno čuteči ljudje, tudi jako ostro reagirajo na časovne pojave — čeprav pogostokrat nezavedno. Daumier in Baudelaire sta le malo mlajša kakor Prešeren in Chopin, vendar spadata duševno že k naslednji generaciji, tisti, v kateri imajo spet Francozi velik pomen. (Daumier je rojen leta 1810., Baudelaire 1821.) Socialni vzroki se izražajo v hitro se razvijajočem devetnajstem stoletju v vsej svoji pomembnosti. Pri nas je v začetku dvajsetega dovolj značilno, da kažejo glavni zastopniki moderne, Cankar, Župančič, Kette in Murn spočetka popolnoma isto fiziognomijo. In čeprav sta tako Kette kakor Murn umrla za jetiko, vendar nista v svojem delu nič kaj posebno pesimistična. Niti Kette niti Murn nista napisala pesmi z naslovom »Onstranski obup«, kakor Vodušek, ki je vendar popolnoma zdrav in energičen človek. Niti Kette niti Murn nimata tudi ničesar, kar bi se dalo primerjati sledečim Kosovelovim verzom:

»Tako bi v samoto in v gore šel,
ničesar hotel, ničesar želel,

in pred ljudmi bi se zaprl,
kot romar na gorski poti bi umrl.«

Božo Vodušek sam je napisal v članku: K problemu sodobnosti v naši literaturi. (Dom in svet, leta 1931.): »Pri mladi generaciji gre za zavestno borbo s samim seboj in ta borba je etičnega značaja. Poslužujem se preko razlik med posamezniki pojma generacij in razlikujoče psihologije med njimi, da pridemo do poenostavitve, do jasnosti. Generacija iz leta 1900, h kateri spada tudi Ivan Cankar, je bila tudi subjektivistična, zaklenjena v svoj notranji svet. A značilno je, da njen subjektivizem ni bil boleč, ampak samozadovoljen, ni povzročal etične borbe, ampak estetično samodopadenje.« V istem članku Vodušek nekoliko modificira svojo sodbo glede na Cankarja. V celem je članek zanimiv in za Voduška značilen. Najbrže je bil on takrat edini, ki je tako primerjavno-psihološko razmišljal o literaturi.

V »Moderni slovenski liriki« je Ložar nekako, pa dokaj fino pripomnil, da postaja Vodušku telo prozorno breztelesno, prodirno. To prodirnost, ki je res zelo značilna lastnost moderne poezije kaže tudi Kosovel.

»Sobice večnosti vse so odprte,
duše naše več niso potrte,
zlati odsevi sijejo k nam,
čutiš, da nisi več sam!«

Vkljub temu, da izzveni ta pesem na videz harmonično, ne zapušča v čitatelju skoraj nič bolj harmoničnega vtisa kakor strašna Voduškova:

»Stene telesa so zmeraj tenkejše,
sence krvi so zmeraj svetlejše.

O, ti telo, neotipljivo in tuje,
skozi katero sinji, mrzli zrak valuje.
(Trudnost)

Med Kosovelovimi in Voduškovimi prvimi pesmimi je vkljub vsem fizičnim in psihičnim razlikam teh dveh pesnikov vse polno paralel (ki bi jih bilo hvaležno obdelati). Kosovel je bolj mehak in vase zamaknjen, Vodušek bolj po sebi rijoč in poln upora, a fiziognomija teh dveh skoraj enakih mladeničev, je v prvih povojnih letih silno slična. Kosovel svoje moške dobe ni dočakal, a sličnost med obema izvira iz silno razkrojenih socialnih razmer, iz v kaosu izgubljene miselnosti in kulture, v kateri sta začela svojo pesniško pot. Pri Vodušku, ki je dozorel v moža, se da točno dokazati, da je globoko zvezan s svojim časom, da je radi neorientiranosti, pomanjkanja vseh poti, človeško trpel in da mu je globoka zdivjanost njegovih soljudi spočetka razbijala temelje njegovega doživljanja. Da še enkrat potegnemo ostro paralelo med zgodnjo, meščansko romantiko in med poznim meščanom, kakršen je Vodušek, citiramo Leopardija (ki je bil po rodu aristokrat kakor Byron, kar pa v tej dobi ni važno). Leopardi sedi »sedento e mirando« pred široko, odprto pokrajino: (L'infinito)

... Così tra questa
immensità s'annega il pensier mio;
e il naufragar m'è dolce in questo mare.«

Ne more biti večje razlike kakor med romantikom (v svojem osebнем življenju nesrečnem), ki se z naslodo utaplja v neizmernost prostora in med Voduškom, ki so ga »vsi sončni vzhodi in zahodi pustili slepega« in ki se je pred doživljanjem v svetu v obupu zatekel med »Štiri gole stene« (Brodolom):

»Prosojna morja so me izplavila.
Štiri sive stene so sipina, kjer se je moja ladja razbila.«

Problem te desorientacije v samih čutih, te samote, ki bi jo človek imenoval »absolutna samota« pesnikova, je vsekakor dovolj zanimiv fenomen. Leopardiju je brodolom v neizmernosti sladak, Vodušku je neizmerno trpek, ker s svojimi čuti ni dotipal prav nikakšne duše. Recimo:

»v neusmiljeni zimski sivini
sva našla le golo telo.« (Pesem ob ločitvi)

ali pa še jasneje v že omenjeni pesmi »Brodolom«:

»o jaz, ki sem v vsakem objemu čutil že drugo telo, ki se v želji spočenja,
o jaz, ki sem v vsakem obzorju slutil že drugo telo, ki se dalje razpenja.«

Za take verze je mogoča samo dvojna razlaga. Prva polovica razlaga je ta, da je Vodušek precej svojega življenja in predvsem svoja mladostna leta preživel očitno v družbi z ljudmi, ki so čustveno življenje imeli sploh za nekaj nevarnega, nekaj, čemur človek ne sme zaupati — medtem, ko so se romantiki čustvenemu življenju z naslodo predajali. Druga polovica razlaga pa je očitno v socialnih vzrokih, v silnem pomanjkanju duševne orientacije pri soljudeh.

Svet otipljivih resnic je brez dvoma silno zanimiv in globok. Ni si mogoče misliti normalnega človeka, ki bi hotel imeti naravo z vsemi »sončnimi vzhodi in zahodi« bolj komplicirano in privlačno kakor je

v resnici. Prav tako si ni mogoče misliti človeka, ki bi hotel imeti narave svojih soljudi bolj globoke kakor so v resnici. Gotovo bo tudi objel kakšno lepo ženo, ki jo bo njegovo poželjenje okrasilo z vsemi mogočimi popolnostmi. Vendar Božo Vodušek na začetku knjige izrazilo mladeniško izjavlja: »Vse grudi, vsi boki, vsi poljubi so me pustili poželjivega.« Mladega Voduška tu zelo dobro razumemo. Ni hotel reči, da ga je otipljivi svet razočaral, ni ga razočaralo telo lepe žene, pač pa duševni izraz tega telesa in očitno ona sama, njeno pomanjkanje čuta za svet in njene omejenosti. Ni ga razočaralo resnično modro nebo, čudovito prostorno in polno valujočega, modrega zraka, temveč banalna modra slika tega neba, ki jo je videl v očeh svojih soljudi, celo takih soljudi, ki so mu bili osebno ljubi. To je za občutljivega človeka vedno drama in iz nje se rodijo tako strahotne pesmi kakor »Smrtni bič«:

Skeletni, gnijoči obrazi ljudi
so mi v studu stisnili srce,
drobovje mi trga neusmiljeni krč.
Zakaj človek zadnjo misel ve?

Nič več ne vidim dreves in rož
ne sladkih gibov mladih deklet,
komaj iz hrepenečega otroka mož,
še komaj na jeklenem loku napet.

Hotel sem božati, a mi je bič
padel v roke, žezlo smrtne sveta,
in ko si je prvo žrtev izbral birič,
je postal rabelj lastnega srca.

O jaz te bom udaril privid
v tvoj skeletni, gnijoči obraz,
a ko bom vedel, da si ubit,
bom obenem s teboj prestal tudi jaz.

To pesem je vredno citirati v celoti, mogoče že zato, ker je najbrže najstrahotnejša v slovenski literaturi. Pesem pa je tudi prav grozen dokument od vrstice do vrstice. O tej in sličnih pesmih je izrekel Ivo Kozarčanin rahel dvom, pravi, da Vodušek... »nastoji likvidirati sa školskom poezijom... i čini to snažno, grubo, oštro i možda malo preglasno, da bude uverljivo.« (Savremenik, 15. nov. 1940.) Mislim pa, da je prav ta pesem samoizpoved v najčistejšem smislu in da je mogla zrasti samo iz nekih pošastnih posebnosti slovenske atmosfere. »Skeletni, gnijoči obrazi ljudi« imajo seveda tudi simboličen pomen, to so obrazi ljudi, katerih duša je že davno umrla, brezčutnih filistrov, ki so v sebi že davno mrtvi in v brezčutnosti tudi ne razumejo svojega lastnega gnusnega trohnenja in neblago dišečega razpadanja. Iz pesmi je čutiti, da so se Vodušku antipatije stopnjevale do fizičnega gnusa. V tej pesmi je nekaj, kar je mladeniško čisto in (v dobrem smislu) pubertetno premočrtno. Iz zelo globokega razočaranja nad lažnivostjo sveta (tudi nekaj precej nezavedne askeze je vmes) mladi poet ne vidi več »sladkih gibov mladih deklet«. Izrazilo »voduškovska« poteza pa je zagrizena bojevitost, s katero se pripravlja, da bi se boril z najhujšo

zlaganostjo v lastni duši, če je treba na boj z lastnim dvojnikom. Poet »Smrtnega biča« se pripravlja na boj kakor kakšen narobe William Wilson Edgarja Poeja. V tej Poejevi noveli se na koncu dvobojujeta značajni ter neznačajni dvojnik in neznačajni zmaga. Motiv dvojnika (v več kakor enem pogledu zanimiv) pa je v zgodnjih Voduškovih pesmih opazen (Nezadovoljni narcis) že kot neusmiljeno analiziranje samega sebe (Začarani krog). Pesnik se je pač pred neznačajnim nesmisлом zunanjega sveta zatekel v svojo notranjost. Tam ga niso čakale ljubeznive obmane romantikov, ki imajo na svoj način tudi neke globoke resnice v sebi, vendar se Božo Vodušek prav ničesar ni ustrašil. »Odčarani svet« je oster, do krutosti temeljit obračun, ki ga je pesnik sklenil z lastnimi iluzijami in z iluzijami soljudi, posebno še rojakov, Slovencev. O sebi pravi »da je preveč trezni, neupijanljivi duh«, »nezadovoljni narcis«, ki se mu »rože in trta« pred očmi spreminjajo v suh, smešen venec, v orumenelo travo. Čeprav pa ima pesnik pripravljeno ironijo tudi zase, za svoja lastna čustva, je veren vendar v tistem globokem smislu, v katerem so verni vsi veliki umetniki. Na dnu veruje vase, v človeka in v svet, ki se giblje, v razvoj in v svojo lastno nalogo, ki jo mora v tem razvijajočem se svetu vzeti nase. V Sloveniji še ni bilo pesnika, ki bi bil s tako zagrizenostjo ril po svoji lastni notranjosti zato, da bi v tej lastni notranjosti ugledal prečiščeno podobo sveta in svojo lastno pot v njem. Lirična poezija je v bistvu razračunavanje z lastno osebnostjo in prav v današnjih kaotičnih časih so takšna razračunavanja skrajno potrebna. Ni je umetnosti, v kateri bi »Objektivirani subjektivizem« imel takšen pomen kakor v liriki, zato se mi zdi zelo odveč vsako razpravljanje o »potrebi lirike« itd. Prečiščene stare kulture so vedno imele dobre lirike. Pesnik Vodušek je vsaj v sebi in v svetu strastno iskal odgovorov na vprašanja, ki so ga mučila. »Preveč trezni, neupijanljivi duh«, ki se ni zadovoljil s polovičnimi rešitvami, bi lahko videl pred seboj samo propast in končno lahko res propadel kakor različni Petri Novljani in Štefani Poljanci. Lahko bi tudi zapadel v breznačelnost in cinizem, ki je brez dvoma značilen za nekatere predstavnike Voduškovje generacije in celo kroga, iz katerega je izšel. Vodušek sam pa je v kljub navideznemu, skrajnemu cinizmu človek, ki v kljub obupu nikdar ni docela izgubil vere ali vsaj volje do borbe. V »kosovelski« pesmi »Trudnost« je vendar na dnu neka bojevitost in dvom v brezizglednost borbe:

»Ali ni resnična davna slika
borilca, ki pogine, če se zemlje ne dotika?«

»Kako da niso ljudje in živali
mrliške hoje med njimi spoznali?«

Kako značilni sta ti dve vprašanji! Bolj jasno zveni upanje v »Pesmi ob ločitvi«:

»Morebiti pa je le za temi
trenutki, ki so tako nemi,
kje pot, ki je videti ni.«

(Dalje prihodnjič)

OSEBNOST IN DELO PETRA ILJIČA ČAJKOVSKEGA

DR. DRAGOTIN CVETKO

Patetična simfonija, Jevgenij Onjegin in Pikova dama so vse lansko leto polnili koncertne ter operne sporede kulturnega sveta. Izšla je vrsta novih razprav, v katerih so razni pisci skušali znova osvetljevati življenje in ustvarjanje velikega ruskega mojstra Čajkovskega. Sovjetsko državno založništvo je začelo izdajati njegova dela, ki bodo čez deset let v tridesetih zvezkih tvorila popolni prikaz bogate tvornosti nikoli pozabljenega, 7. maja leta 1840. rojenega oblikovalca muzikalnih globin.

Oče Petra Iljiča Čajkovskega je bil rudniški ravnatelj in je pripadal službenemu plemstvu, ki je nastalo za Petra Velikega, mati pa je izhajala iz francoske emigrantske rodbine Dassier. Materino pokolenje je utegnilo vplivati na Petra Iljiča z dveh vidikov: zaradi združenja zapadnega evropskega duha z vzhodnim evropskim, kar je našlo izraza v njegovem ustvarjanju slično kot pri Chopinu, poljsko-francoskem meščancu, in pa zaradi psihične razrvanosti njegovega deda, materinega očeta, tiste razrvanosti, ki je dosegla v duševnosti Petra Iljiča še mnogo višjo potenco. Vsaj to je podedoval od matere nasproti očetu, katerega veselost, dobrovoljnost in naivnost je v sinu tudi zapustila dokajšnje sledove. On sam in njegovi biografi pravijo, da ne mati, ne oče, ne njuni predniki niso bili muzikalni ter se vprašujejo, odkod njegov genij. Najbrž pa niti on, niti njegovi raziskovalci niso bili povsem poučeni o muzikalnih sposobnostih Čajkovskih in Dassierjev v prejšnjih generacijah. Vsaj izsledki moderne, posebej muzikalne psihologije me navajajo v dvom, da bi prav — četudi genialni Čajkovskij bil izven dednostnih zakonov. In čeprav tudi sam ne razpolagam z dokazilnim materialom, sem vendar prepričan, da je spričo dosedanjih psiholoških raziskovanj moj dvom upravičen.

Kot večina uradnikov se je Čajkovskega oče večkrat selil in z njim tudi družina. Tako se je selil tudi Peter Iljič, menjaval vzgojiteljice, se učil klavirja in raznih kulturnih predmetov kot vsi sinovi boljših meščanskih staršev ter se je končno izobraževal v petrograjski pravni šoli, katero je končal leta 1859. in nato začel uradniško karijero v finančnem ministrstvu. V času pravnega šolanja, komaj 14 let star, je izgubil mater, ki jo je neizmerno ljubil in je zato tem bolj občutil njeno smrt. Čustvo osamljenosti, ki ga je vznemirjalo že poprej, je sedaj doživljal stopnjevano in vedno bolj, čim starejši je postajal. Petrograjski kulturni milje, gledališče in koncerti, vse to pa mu je posredovalo tesnejši stik z glasbo in ga je spodbudilo k intenzivnemu glasbenemu udejstvovanju. Vpisal se je na konservatorij, ki ga je vodil takrat sloveči pianist in skladatelj Anton Rubinstein, se po štirih letih pisarniškega dela poslovil od uradniške službe ter se začel poglobljati v skrivnosti glasbene umetnosti. Ko je odlično dovršil svoje glasbene študije, ga je Nikolaj Rubinstein pozval za profesorja na moskovski konservatorij, kjer je deloval dvanajst let, vse do nesrečnega zakona z Antonijo Ivanovno Miljukovo, v katerem je vzdržal komaj nekaj dni, ušel iz njega živčno razbit, zbežal v Clarens ob Ženevskem jezeru in od

tam v Italijo, da se je pomiril in si vsaj nekoliko uravnovesil napeto duševnost.

Nesrečno leto 1878. je prelomilo življenje Petra Iljiča: odslej se je posvetil izključno svojemu stvariteljskemu delu in v njem rasel vedno višje. Po vrnitvi v domovino je živel na svojih posestvih v bližini Moskve in je bivanje na deželi često, zlasti v poslednjih življenjskih letih, prekinjal s potovanji v tujino, kjer je dirigiral svoje skladbe. Berlin, Leipzig, Hamburg, Dresden, Köln, Frankfurt, Paris, London — so bila mesta njegovih uspehov in neuspehov, veselja in razočaranj. V Firenci je iskal miru in je tamkaj napisal Pikovo damo. Na svojih turnejah se je srečaval z vodilnimi muzikalnimi osebnostmi ter sklepal z njimi pristrčna prijateljstva: z Brahmsom, Griegom, Busonijem, s kasnejšim slovitim interpretom Patetične simfonije dirigentom Nikišem, z Dvořákom in drugimi. Ko je njegova slava rasla, je dirigiral tudi v New Yorku, Filadelfiji in Baltimoru. Pa ga je domotožje spet prignalo v Rusijo in je spet potoval, nemirno iz kraja v kraj. Tudi po Rusiji: Petrograd in zlasti Harkov ter Odesa so bila torišča njegovih največjih, najiskrenejših zmag. Svet je začel spoznavati in ceniti njegovo umetnost. Tujina mu je delo častno priznala: pariška Akademija ga je izvolila za dopisnega člana, oxfordska univerza pa mu je podelila častni doktorat in ga promovirala skupno z Griegom, Bruchom, Boitom ter Saint-Saënsom.

Gospodarsko stran njegovega življenja je rešila oboževaljica njegove umetnosti Nadežda Filaretovna Meckova, ki mu je določila visoko letno rento. Na njeno željo je ni smel videti nikoli in je vendar sprejel njeno podporo ter bil z njo v najbolj zaupni korespondenci, ki je bila poleg pisem bratu Modestu ter nečaku Vladimirju najvažnejši vir razlage njegovih duševnih potankosti. Šele leta 1890., ko mu je obubožana Meckova ustavila rento, je prenehalo njuno dopisovanje in nekam razočarani Čajkovskij je umolknil; on, ki nikoli ni znal razumno ravnati z denarjem, tudi ni mogel razumeti obubožanosti gospe Meckove.

Dve leti pred smrtjo je začel skrbno urejati svoje rokopise in se zanimati za pravna določila delovanja tantijem. Ko je s Patetično simfonijo dopolnil svoje življenjsko delo, je umrl. Nekateri biografi trdijo, da je umrl za kolero, s katero se je baje namerno okužil. Drugi zopet trdijo, da si je sam končal življenje potem, ko je kolero prebolel. Kje in kaj je resnica, ne vemo in ne bomo dognali nikoli, kajti najbolj zanesljivi priči Modest in Vladimir sta molčala. Bodi tako ali drugače: umrl je osmi dan po izvedbi svojega največjega in najglobljega dela, svoje najmočnejše ter najiskrenejše izpovedi.

*

Duševna struktura Petra Iljiča je bila izredno komplicirana. Dve komponenti, ki sta na njeno obliko bistveno vplivali, sem navedel že poprej. Priključujejo pa se jima še druge, ki niso nič manj važne in ki jih moramo nujno upoštevati v presojanju mojstrove duševnosti. Predvsem omenjam njegovo nagnenje k istemu spolu, ki je povzročalo mnogo govoric in so ga mnogi jemali za najpomembnejšo osnovo duševnih trpljenj Petra Iljiča. Nedvomno je to nagnenje, ki je bilo izvor ponesrečeni zaroki s pevko Désirée Artôt in nesrečnemu zakonu z Milju-

kovo, marsikaj doprineslo k svojevrstni duševni usmerjenosti velikega skladatelja. Ni pa bilo niti edino in niti toliko izrazito, da bi ga smeli smatrati za izključno izhodišče tako važnega vprašanja. Njegov biograf Stein trdi to upravičeno ter se sklicuje na značaj skladateljevih tem ter na pomankljive dokaze o resničnosti splošnih sumničenj.¹ Njemu in še marsikateremu resnemu raziskovalcu osebnosti Čajkovskega je namreč jasno, da so bili Petru Iljiču duševni, od fizioloških nagnenj neposredno neodvisni problemi važnejši kot vsi ostali in so tvorili središčno bistvo činiteljev mojstrovega umetniškega ustvarjanja.

Ruski filozof-estet Lapšin pravi,² da je bil nepozabni Peter Iljič sicer često nerazpoložen, da pa je znal biti tudi vesel, da je ljubil ljudi — zlasti otroke — in narodo ter je bil poln sočustvovanja do oseb, ki so kakor koli trpele. Tudi njegova glasba je često vesela, čeprav je to veselje povsem njegovo; on se smeje in radosti povsem drugače kot Musorgskij, Smetana, Mozart ali kdo drugi. Spomnimo se le Trojke iz Letnih časov, grandioznih, radostno razgibanih ljudskih slavnosti v II., III., IV. ali V. simfoniji, poedinih delov v njegovih operah, suitah ali baletih. Tudi iz njega je včasih zazvenel smeh, porojen v trenutkih, ko je spričo uspehov svojega dela zagledal svetlo sonce na svojem nebu ali pa se je prodajal veselim občutjem ljudstva. Vendar je Petra Iljiča prepajal pesimizem, ki ga je pogosto gnal v obup ter je silno močno vplival na razpoloženski značaj njegovih stvaritev.

Ta pesimizem se je neposredno vzročno vezal s štirimi motivi, za katere Lapšin pravilno trdi, da so vodili vse skladateljevo stvariteljsko delo. Posebno občutek osamljenosti, ki je značilen tudi za druge velike umetnike, je bil stalni spremljevalec Čajkovskega in ga ni zapustil niti v tujini, niti sredi šumečih proslav. V tujini se je nasprotno še povečal in se družil z močnim domotožjem, ki je tako prevzelo Petra Iljiča, da je cele ure jokal kot otrok; zaradi njega je zapustil Ameriko, ob vstopu na ruska tla objel ter poljubil prvega službujočega uradnika in se razjokal. Občutek osamljenosti veje zlasti iz Manfreda, Patetične simfonije in mnogih pesmi. Njegov bolesten značaj je še naglašal neprestani strah pred usodo, pred temnimi silami, ki so bile njegovo dušo in povzročale v njej močne borbe; Herman v Pikovi dami ter Manfred sta najvernejša lika te bojazni, ki je večala nemirnost mojstrovega življenja. Enako važen je bila tudi iz tragičnega bistva skladateljeve erotike izvirajoča nesrečna ljubezen, upodobljena v Tatjani, Francesci, Ofeliji in Lizi. Končno pa se je vsem tem momentom pridruževal strah pred smrtjo. Čajkovskij se ni bal fizične, temveč duševne smrti. In ni se tresel le pred svojo, marveč pred smrtjo vseh ljudi, ker ni mogel in ni hotel misliti, da bi s smrtjo padlo vse, kar je velikega v človeku, in da bi po smrti ne videl nikoli več teh, ki jih je v življenju ljubil. Tem strašnejša se mu je zdela smrt, ker ni verjel v nesmrtnost. Sam je pisal: »V svojih razmišljanjih sem prišel do zaključka, da večnega življenja ni. Vendar, prepričanje je eno, čustvo ter instinkt pa drugo. Sočasno, ko večno življenje zanikam, odklanjam z odporom strašno misel, da bi se z dragimi umrlimi nikoli več ne videl. Kljub trdnosti svojih prepričanj se ne bom nikoli sprijaznil z mislijo, da bi moja mati, ki sem jo toliko ljubil, za

¹ G. Richard Stein, Tschaikowskij, 1927.

² J. J. Lapšin, Petr Iljič Čajkovskij, Slavische Rundschau XII, 3—4, 1940.

vedno preminula in bi ji nikoli več ne mogel reči, da jo po 23. letih ločitve ljubim enako kot poprej.« Večni strah pred smrtjo, ki ga je pregnjal povsod in se izraža v njegovih najboljših delih (n. pr. v III. kvartetu, v Pikovi dami, v smrtni sceni Čarovnice, v raznih pesmih), je premagal šele v svoji poslednji stvaritvi, v Patetični simfoniji.

Z občutkom osamljenosti, nesrečne ljubezni, strahu pred usodo ter smrtjo in z domotožjem prepojeni pesimizem je vtisnil vsej njegovi umetnosti svojevrstni značaj. Čeprav je bil pretežno individualen, izhajajoč iz njegovih osebnih duševnih lastnosti, ne smemo prezreti, da se je vsa evropska filozofija njegove dobe pod Schopenhauerjevim vplivom nagnila k pesimističnemu gledanju sveta in življenja ter se vsi prej navedeni momenti zrcalijo v delih stvariteljev — tudi Čajkovskij je bil med njimi —, ki so se z njo bolj ali manj stikali: Tolstega (s katerim je bil Peter Iljič prijateljski povezan in ki je spoštoval in ljubil njegovo glasbo), Dostojevskega, Turgenjeva, Čehova, Strindberga, Wagnerja (v Tristanu), Liszta (v Danses Macabres), Musorgskega (v Pesmih in plesih smrti) in drugih. Kakor vsakega, tako je bila tudi duševnost Čajkovskega rezultanta dednih nastavkov in okolja, ki je v njej zapustilo občutne sledove ter je nedvomno vsaj nekoliko razširilo in poglobilo stvariteljev pesimizem. Vsekakor pa je bil skladatelj toliko močna osebnost, da je bil njegov individualni jaz prav gotovo prvenstven med činitelji, ki so usmerjali njegovo ustvarjanje.

Duševnost Petra Iljiča pa še kaže mnogo drobnih potez, ki na zunaj niso privlačne in bi utegnile v presojanju njene veličine koga zavesti na krive poti. Mnogo in rad je pil, gotovo zato, da je pozabljal, kar ga je težilo. Tudi njegovi odnošaji z Meckovo ga slikajo v čudni luči človeka, ki jemlje, ne da bi čutil odgovornost. Trošil je denar in se pustil izrabljati, ker je bil dober in socialno čuteč človek. Mar naj bi bile to napake? Če že niso utemeljene iz njegovega osebnega značaja, so pač razumljive iz razmer, v katerih je živel in so nasproti njegovemu velikanskemu delu tako neznatne, da so za načelno presojanje docela nepomembne. Vodilne značilnosti njegove duševnosti ga prikazujejo kot razbitega, neurejenega, celo boleznega moža, ki se zato marsikomu zdi morda slaboten. Njegov boj z negativnimi elementi, ki so ga skušali obvladati in ki pojasnjujejo skrivnost njegovih poslednjih dni ter ugibanja o resničnosti njegove smrti, bi za povprečnega človeka pomenil pomankanje življenjske sile in moči. Če razgrnemo pred seboj življenjsko delo Petra Iljiča pa vidimo, da so bile prav te nemirne, napete in razmajane duševne silnice gonilne težnje njegovega umetniškega razvoja, globlin in bogastev njegovih velikih stvaritev. V sebi uravnovešen bi verjetno nikoli ne dosegel tiste stvariteljske višine, ki je vztrastla iz njegove svojske osebnosti in je našla v izrazu popolne odpovedi svoj najgloblji smisel. To samobitnost je občutil sam in je nekoč, ko so ga vprašali, kateri skladateljski skupini pripada, z odgovorom »Jaz sem Čajkovskij!« najbolj prepričevalno potrdil pristnost svojega stvariteljskega jaza.

*

Ta globoko vase zagrizena, od neprestanih duševnih konfliktov razbicihana osebnost, ki tvori pravo nasprotje idealnemu pojmovanju enotno zaključene celote in prav zavoljo tega predstavlja čisto lastno strukturo,

je bila vir v temeljih občutenih doživetij ter oblikovalec in nosilec mnogih nesmrtnih glasbenih del. Med njimi sta kvalitativno posebno visoki dve: Patetična simfonija in opera Jevgenij Onjegin. Izmed teh dveh umetnin pa je na prvem mestu nedvomno Patetična simfonija, ki jo je mojster ustvaril v poslednjem letu svojega življenja. Petra Iljiča brat Modest jo je hotel nazvati Tragična, vendar stvaritelj s tem ni soglašal, kajti »tragična je usoda tisočev, patetična pa samo usoda redkih velikarov«. Tako slovi danes po vsem svetu kot Patetična, ki jo je sam Čajkovskij smatral za svoje najboljše ter najiskrenejše delo in je tudi sam dirigiral njeno prvo izvedbo. Ob tej priliki je dejal Ljadovu,³ da izraža v prvem stavku poslednji pogled na preteklo življenje in na borbe s samoprevarami, v drugem stavku poskuse, da bi se iznebil svojih duševnih bolesi, v tretjem stavku uteho nad uspehi svojega ustvarjanja, v četrtem pa prehod tja, od koder se nikdo več ne vrne. Iz Patetične se blestijo najsvetlejši biseri skladateljeve notranjosti, ne kot resignacija, temveč kot končno in najvišje prepričanje v zmago človeškega duha nad življenjsko tragiko. V tem velikem, nesmrtnem delu je Peter Iljič premagal strah pred smrtjo; pripravil se je na njo, doumel njen smisel in bil zato njen zmagovalec. Patetična simfonija, po bistvu in nastoju podobna Mozartovemu Requiemu, predstavlja v svetovni simfonični literaturi umetnino, ki jo po kvaliteti sicer moremo primerjati, po doživljajski globini pa nikoli istovetiti s sličnimi stvaritvami te vrste. Razen nje je napisal Čajkovskij še pet simfonij, od katerih so pomembne zlasti tretja, četrta in peta ter vse obravnavajo skladateljevo notranjo problematiko. Vsekakor je bil skladatelj po stvariteljski moči v simfonijah največji in je v njih najpopolneje izrazil svojo umetniško osebnost.

Jevgenija Onjegina je Peter Iljič skomponiral na Puškinov roman istega imena, ki je bil med Rusi zelo priljubljen. Že to dejstvo je bilo eno izmed razlogov, da so vzljubili tudi opero Jevgenij Onjegin, v katero je vložil skladatelj prekrasno melodiko in iz nje ustvaril lirično umetnino, ki je po svoji visoki vrednosti vzor svetovne lirične operne literature. V njej poje Čajkovskij o svoji zgodnji mladosti in sanja o ljubezni, večno zvesti. V Tatjani, ki je središčna osebnost Jevgenija Onjegina in bi zato morali opero prav za prav nazvati po njej, je Peter Iljič simboliziral svet lastnih idealov. Poleg Jevgenija Onjegina še slovi Pikova dama, vse ostale njegove opere (Opričnik, Kovač Vakula, Devica Orleanska in dr.) pa so že pozabljene. Čajkovskemu so bile operne tvorbe, zlasti one, v katerih se je moral naslanjati na vnanjo konkretno snov in historična dejstva, tuje. Jevgenij Onjegin in Pikova dama sta se mu posrečili zato, ker je mogel v njiju izraziti svojo osebno potenco na najbolj subjektivni, sebi najbližji način.

Čajkovskij pa je ustvarjal pomembna dela tudi na ostalih skladateljskih poljih, tako na baletnem (Labudje jezero, Trnjulčica, Orehar), orkestralnem (pozabljene fantazije Fatum, Vihar, Nevihta, simfonične pesnitve Manfred, Romeo in Julija, Francesca da Rimini in Hamlet, suite, ouvertura 1812, klavirski koncerti, Koncertna fantazija in dr.) in komornem (godalni kvartet, sekstet in klavirski trio). Napisal pa je tudi vrsto klavirskih (med njimi znane Letne čase) in drugih solističnih

³ Gl. Vladimir J. Beljski, Osnovne crte stvaralaštva Čajkovskog, Muzički glasnik X, 5—6, 1940.

skladb ter mnogo pesmi, ki so značilne po mehkem, sanjovem razpoloženju. Tvornost Petra Iljiča je bila vsestranska, plodovita in zelo kvalitativna. Kajpada je tudi on napisal nekaj umetniški manj pomembnih skladb, ki pa spričo njegovih velikih del (Patetične, Jevgenija Onjegina, Pikove dame, Manfreda, V. simfonije itd.) splošne kvalitetne višine njegovih stvaritev v ničemer ne izpreminjajo.

Skladateljski obraz Petra Iljiča označuje bogata, iznajdljiva in originalna melodika, po kateri se razlikuje od vseh drugih. Ona in pa razgibana ritmika sta posebni sili njegove lirike ter dramatike, prav posebno še lirike, ki jo je dvignil na izredno estetsko in vsebinsko višino. Kakor v ritmiki in melodiki je bogat tudi v svojevrstni harmoniki ter jasen in pester v instrumentaciji. Kontrapunkt je obvladal do največje popolnosti in ga v tem pogledu poleg Rimskij-Korsakova, Tanejeva in Glazunova po pravici smatrajo za največjega ruskega mojstra. Svoje pojmovanje umetniškega ustvarjanja pa je sam najlepše prikazal v pismu Kašperovu: »Vse umetnosti, torej tudi glasba, zahtevajo prvič čustvo, — to pride od zgoraj —, in drugič obliko, t. j. lepoto, uravnoteženje za gradnjo harmonične celote. Čustvo ustvarja, nudi temeljne ideje, oblika obleče misli v odgovarjajočo obleko... Čustvo in oblika sta duša in telo: prvo je dar najvišje milosti, druga pa se pridobi z delom.« Motreči njegovo življenjsko delo moramo ugotoviti, da je svoje pojmovanje v svojih skladbah tudi v celoti ostvaril.

*

V stilnem pogledu predstavlja Čajkovskij ostro nasprotje takrat vse-mogočni nacionalni petorici (Balakirev, Borodin, Rimskij-Korsakov, Cui in Musorgskij), ki je hotela rusko glasbo po motiviki, harmoniki in gradnji popolnoma nacionalizirati. Še pred njim so nastopili proti tej skupini tkzv. internacionalisti (Serov, Anton in Nikolaj Rubinstein), ki so se naslonili na nemško glasbo in so naglašali, da se ruska kultura ne more in ne sme večno zapirati pred zapadno evropsko. Stremeli so za tem, da bi ruska glasba ne bila več evropska kurioznost, temveč evropska umetnost. Njihovo posnemanje zapadno-evropskih glasbenih dognanj zaželjenega cilja seveda ni moglo doseči. Čajkovskij pa se ni slepo predal niti čistemu glasbenemu nacionalizmu, niti zapadno-evropskemu formalizmu. Njegova razvojna pot je bila marveč povsem druga: seznanil se je s klasičnimi in romantičnimi zapadno-evropskimi kompozicijskimi elementi ter jih je spojil z ruskimi, tej sintezi pa je vtisnil svojo močno stvariteljsko osebnost. Iz te skupnosti je ustvarjal umetnine, v katerih se zrcali on ves, kakršen je bil, vsa njegova zemlja, na kateri je rastel, živel, doživljal in srkal njen opoj ter ves svet, kakor ga je on dojel in razumel. Združil je torej zapadno kompozicijsko tehniko z rusko in še predvsem osebno čustvenostjo ter na tej podlagi ustvaril svoj lastni stil, ki je razvoju ruske glasbe nakazal nove poti.⁴ Tako usmerjen seveda ni ustrezal radikalnim glasbenim nacionalistom in se je razšel tudi z Balakirevim, ki je v začetku njegovega skladateljskega udejstvovanja nanj sicer izrazito vplival. Od petorice so ga ločili načelno različni vidiki, ki niso bili zgolj kompozicijskega, temveč — kakor pravilno ugotavljaja

⁴ Prim. Dragotin Cvetko, Savremeno muzičko stvaranje u Sovjetskoj Rusiji, Muzički glasnik X, 5—6, ali istega avtorja Sodobna ruska glasbena tvornost, Ljubljanski zvon LIX, 9—12.

sovjetski muzikolog Sabanjejev — tudi svetovno-nazorskega značaja: »Skupina petorice je bila po svojih estetskih nazorih levičarska, v socio-loškem pogledu pa vendar bolj konservativna od Čajkovskega« (Istorija ruskoj muzyki, Moskva 1924)⁵. Zato je bilo razumljivo, da so člani petorice, med njimi posebno Cui, Čajkovskega napadali ter mu odrekli nacionalnost in celo muzikalno nadarjenost. Ne da bi se resno ozrli na neproblematično vprašanje njegove nadarjenosti, se moramo vendarle vprašati, kako je z njegovo nacionalnostjo, kajti mnogi še danes smatrajo Čajkovskega za zapadnjaka, ki nima z ruskim duhom ničesar skupnega.

Tudi Čajkovskij se je često posluževal ruskih narodnih motivov (n. pr. v Opričniku, Čarovnici, Kovaču Vakuli), se vživljal v nacionalne ideale (v Mazepi, Poltavski zmagi in v ouverturi 1812) ter je v svojih skladbah uporabljal tudi starocerkvene melodije in harmonije. V tem pa ni niti najvišji, niti dovolj ruski. Ruski značaj njegove glasbe najmočnejše od-seva iz duha, s katerim je prepojil svoje skladbe in ki je izrazito ruski. Prav zato, ker niso razumeli njegove silno razmahnjene melodike, ne-izmerne kot so neizmerne ruske stepe, pestre in svojevrstne harmonike, čudovitih glasovnih izpeljav ter bogatih ritmov, so mu očitali, da se iz njega suženjsko čuti okus lipskega konservatorija ter prevladujoči vpliv Mendelssohna in Schumanna. Očitali pa so mu tudi grobost ter glasbeni nihilizem in znani dunajski reakcionarni glasbeni kritik Hanslick mu je napisal leta 1881., ko je bil izvajan njegov koncert za violino: »Vemo, da se v sodobni književnosti pojavljajo dela, katerih pisci stremijo za tem, da podrobno slikajo najbolj odvratne fiziološke pojave; takšno književnost moremo nazvati smrdljivo. Gospoda Čajkovskega koncert za violino pa nam je pokazal, da lahko obstaja tudi smrdljiva glasba.« Zavoljo istega ruskega duha, ki se je zagnusil Hanslicku, so odklanjali njegova dela Nemci in celo Rusi ter jih odklanjajo Francozi še danes (Delange!). Bil jim je tuj kot Rusija, za profinjene zapadnjake barbar-ski vzhod, nekaj sličnega kot je Orient. Čajkovskij je zaradi svojega, povsem ruskega značaja mnogo in dolgo trpel, doma in v tujini, ter molče čakal. In sčasoma je njegova glasba zajela ves svet, ker se je v njej izražal človek, Rus, Evropec in svetovljan: Čajkovskij! Osvojila je širše ljudske plasti (kar dokazuje tudi anketa med nemškimi sloji in sovjetskimi delavci) ter je s svojim učinkovanjem naglasila, da je ni ustvarjal omejen zapadnjak v smislu navedenega internacionalizma, ne ozki ruski nacionalist. Ustvarjal jo je marveč človek, ki je bil osebnost, pripadnik svojega naroda in svetovljan hkratu ter je te komponente v svojih stvaritvah tako v vsebinskem kakor v oblikovnem pogledu tudi klasično povezal.

Omenil sem, da so mu očitali razne vplive. Lapšin navaja poleg Balaki-рева celo vrsto teh vplivajočih skladateljev: Mozarta, Beethovna, Liszta, Wagnerja, Bizeta, Schumanna, Verdija, petorico. Vendar ga vsi ti vplivi niso navajali k posnemanju, temveč so mu dajali le spodbudo za na-daljne izpopolnjevanje. Na osnovi dotedanjih kompozicijskih dognanj je s pomočjo svojega stvariteljskega duha ruski glasbi zlasti v melodič-nem in harmoničnem pogledu prispeval nove elemente, dvignil izrazno višino in utemeljil svoj stil. Napisal je prvo suito v zgodovini ruske

⁵ Prim. Aleksander Solovjev, Značaj Čajkovskog za njegovo doba i za sadašnjost, Muzički glasnik X, 5—6.

glasbe, prvo resno sonato in drugo rusko kantato ter je položil baletu nove osnove. Vplival je na Tanejeva, Rahmaninova, Glazunova in Stravinskega ter na češka skladatelja Nováka in Suka v njuni mladosti. Bil je med ruskimi skladatelji prvi, ki je na polju simfonije, suite, koncerta, komorne glasbe in baleta ustvaril skladbe evropske veljavnosti ter je dal tem oblikam nove temelje in novo svežino. Te zasluge in globina njegovih stvaritev so ga povzdignile med vrhove ruske in svetovne glasbene tvornosti ter so nekatere njegovih velikih umetnin uvrstile med večne vrednote, ki jim ne izpreminja vrednosti niti čas, niti prostor.

*

Lani je 6. novembra poteklo 47 let, odkar je umrl mojster Peter Pljič, ki je v vsem svojem ustvarjanju iskal ter klesal svoj osebni jaz, prikazoval človekovo življenjsko tragiko in žalostno pel o bolesti svoje duše, hrepenenče iz samote, čeprav je bila v samoti najlepša, najiskrenejša, najgloblja in najplodovitejša. Smrt ga je pozvala k počitku, ko je v Patetični simfoniji izzvenel kljub vsej odpovedi zmagovit in kot še nikoli prisrčen poslednji odmev njegovega labudjega speva. S Čajkovskim, velikim izpovednikom lastne notranjosti, se je končala in prelomila prva doba ruske umetne glasbe, ki je dosegla z njegovimi nesmrtnimi deli največji, do danes nedosegljiv vzpon.

POMLAD STARE DEVICE FATE

ASTA ZNIDARČIČ

To je bilo tistega jutra, ko se je pomlad letos prvič nasmehnila ljudem. Tistega jutra, malo kasneje, so se nasmehnile v prvem prebujenju tudi Fatine kratkovidne, rdeče obrobljene oči. Sinoči je zaspala tako mirno, kot more to le nekdo, ki ničesar ne pričakuje od jutri. Hišo je ovijal mrzel veter in ledeni pljuski so bičali stare zidove. Danes zjutraj pa je pela sinica pred oknom, led se je topil in iz žleba na strehi so padale svetle, osončene kapljice v talo zemljo na vrtni lehi.

Fati so se vse te posameznosti takoj povezale v en sam pojem. Prišel je čas, na katerega se je vso to zimo pripravljala z malo bojazni, s pri-tajeno radovednostjo in z nekim nedoumnim veseljem. Njej, ki ni v svojem skoraj štiridesetletnem življenju prišla dalje kot od vratniškega predmestja pa do Aleksandrove ceste in do čaršijskih uličic, je to prvo pomladno jutro naložilo dolgo pot. Pot od Sarajeva preko Vrac v Kasin-dol. Bilo ji je skoraj prav, da je oče pokopan in da mu ni treba tega doživeti. Saj bi se nekaj še ona sama, Fata, s svojimi zaresetkanimi hrepenenji za svetom, moškim, neznanim, nevrno zasmejala, če bi ji stara coprnica Mejra prerokovala iz fižolovih zrn: Fatima, glej pred tabo je pot, dolga pot od hiše in ti pojdeš sama po njej. — Danes pa so ljudem take stvari že nevedne, da bi se zaradi njih razburjali. Samo Fata čuti še v sebi doslej neznanu vznemirjenje, ki ni samo od veselja, ker bo danes zopet videla svojo sestro. Kako čisto drugače je bilo včasih, ko je vse njeno ostajalo skrito za dvoriščnim zidom in za zamreženimi okni, ko ni bilo treba stopiti v svet iz varnega naročja lastnega doma, ko so

bila vsa dekliška čustva izvezena na platna in svile ali prelita v čutne napeve in besede, ko ni nihče niti omenil, da je res mogoče živeti tudi drugače.

Potem je bilo na mah konec vsega tega. V domu starega Omer-age in še po mnogih drugih domovih je nastalo čudenje, nato strah in na koncu pomanjkanje. Zakaj, tega ni Fatimi takrat nihče povedal. Čez noč so izginili kmetje, ki so jim obdelovali zemljo, niti zemlje, ki bi bila njihova, ni bilo več. Skrbno prešteti kupčki srebrnikov pa so se manjšali, izgubljali vrednost in odhajali iz hiše.

Omer-age je mrko gledal na svoji dve hčeri. Tudi oni dve sta izgubili vrednost, iz hiše pa ju ne bo nihče hotel odvesti. Fata je čutila očetove misli in zadržeta od žalosti in sramote. Bilo je v vsakim dnevem hujše. Na koncu se je moral Omer-age vdati in poseči še v ono težko, s srebrom okovano šatuljo, kjer so ležali nizi zlatnikov pokojne matere.

»Omer-agina družina ne bo lačna,« je rekel Fatimi, ona pa, čeprav tudi sama vsa zbegana in preplašena, je sedaj prvič zagledala, kako je njen oče, mogočni Omer-age, star in ubog. Kmalu po tistem so ga položili, zavitega v bel prt, poleg njegove pokojne Razije-hanume. Zasuli so ga z zemljo in postavili nadenj dvoje belih kamnov. Z dletom so vrezali v naglavni kamen neke arabske besede, za katere niti Omer-agini otroci niso vedeli čemu rabijo. Tako je bil Omer-age za vedno rešen tega na glavo postavljenega, osovraženega življenja. Njegova stara hiša je mrtvo zazijala v svet in če ne bi bilo male, razposajene Subhije ne bi nihče niti zapazil, kako bi nekega dne v tem splošnem umiranju vsega nekdanjega umrla tudi Fata. Toda Fata je morala občutiti še brezobzirnost vsakdanjosti v časih, ko ji je bila edina tolažba zavest, da že nehava obstajati z vsem včerajšnjim vred.

»Fatima, odreži mi kruha, lačna sem že vendar!«

»Fata, ali danes ne bomo jedli? Top je že zdavnaj ustrelil in povesod so se že nehali postiti...«

In tako se je morala Fata počasi predati premoči mladega, upornega bitja. Ko ni bilo doma več denarja in ko bi bilo treba začeti prodajati tiste dragocene, zdaj že brezpomembne okraske iz te uboge hiše, se je Fata odločila. Imela je dovolj spretne roke, da so ji ljudje radi plačevali njene izvezene prte, bluže, blazine in zlasti levhe, z zlatom izvezene Prerokove izreke, ki so bile Fatimina posebnost. Naročali so jih trgovci iz Čaršije, pa tudi gospe iz dolnjega mesta so prihajale ponje, da bi jih obešale na stene svojih stanovanj. Fata ni vedela, kaj pomenijo ti izreki in jih ni znala prečitati. Znala jih je le napisati s tenko iglo na črna in temnordeča sukna.

To ni bilo več preustvarjanje in opajanje nad lastnim delom kot nekoč. Vbodi niso bili koščki njenih razpoloženj, bili so mrvice kruha, majhni delci dinarja. Nič več ni nanašala svojih veselj s krepkimi vzorci in z živim sijajem na nežno stkana blaga, nič več niso jokale ugasle barve pod njenimi prsti. Tudi tista najbolj skrita čustva, ki jih je mogla Fatima samo z vezenjem nekako izraziti in ki so bila trpka veselja in sladke žalosti obenem, so ostala pozabljena na nekaterih najljubših blazinah in dekliških bluzah. Z vednim pranjem so izgubili vzorci svoje prvotne, prave barve, obledeli so, kot je obledela Fatina mladost in Fata sama ne bi mogla iz njih nič več prečitati tistega, zaradi česar so nastali. Strah in samozavest mladosti, neizživljene ljubezni, skrita sovraštva in

žalosti, tisoč žalosti, ki so prevzemale take mlade, bogate vezilje, vse to je nekoč na blagu dobivalo barve in oblike, bolj kot so jih zatirale, bolj so se razdivjale pod njihovimi rokami. Na napetem platnu se je lahko razgrnilo vse, kar je bilo treba sicer skrivati v sebi.

Samo v hipih, ki so se redčili z vsakim novim letom, je v Fatinem plačanem delu spet zaživela mladost, zastrta od daljav časa, ki so blažile, kar jo je kazilo. Spet jo je objela mirna lepota domačega življenja, zažareli so kapucinčki z vrta, tiho, dišeče je odpadalo akacijino cvetje na belo dvoriščno kamenje in na njo. Od nekod se je dvignila muzejinova pesem, ki je povzročala ona čudna vznemirjenja, da so dekleta pozabljala na čas molitve in se skrivaj naslanjala na ona redka okna, ki so jih spajala s svetom ter čakala, čakala...

Od takih spominov je Fati vsplamtel obraz in kot v ekstazi je hitela s svileni nitjo med štirimi palicami svojega okvirja za vezenje. Potem je šla in z mehko krpo brisala prah z bogato izrezljanih očetovih pip, čistila je pocinjene krožnike na policah in nežno božala kose stare, težke svile, dokler je niso njene hrapave roke prestrašile, da bi pokvarila kar koli na teh mrtvih stvareh, ki jih je samo ona dovolj spoštovala.

Vsako tako novo iztreznjenje je zapustilo v stari devici Fati podaljšano sled nečesa bolnega, neizrabljenega. Iz daljave je čutila, da je bila njena preteklost zgrešena in tega občutja se je najbolj bala. Takrat se je vedno še globlje skrivala za okenske mreže, ki so ji nekoč dale njeno zlagano mladost.

*

Kot je Fata venela od žarkov novega življenja, tako je njena mlada sestra živela in rasla od njih kot raste mlada biljka pod pomladnim soncem. Subhija je bila že otrok sedanjosti. Velik je bil njen svet. Šla je v šolo, naučila se je brati in pisati in še ko je nehala hoditi v šolo, je čitala kar naprej. Fata je žalostno gledala svojo sestro v tistih kratkih, ozkih cunjicah, ki niso mogle zakriti oblik razvijajočega se telesa. Toda Subhija je bila za njo edini človek na svetu in bila je taka, da ji je njena sestra morala odpustiti marsikateri greh. Saj ni bila niti lepa, Subha s svojo oskubljeno glavo, a vendar so o pravem času začenjali fantje trkati na njeno okno. Fata je vsa nemirna gledala in čakala, kaj se bo zgodilo. Subha pa se je smejala na ves glas: »Ne, Fatima, ne boj se, ni me še prijelo.« Odprla je vrata na stežaj in zaklicala: »Mujo, mene lahko mirno ogovoriš na ulici, če bi rad kaj izvedel, zdajle sem pa res že preveč zaspana. Lahko noč!«

Mujo je požrl psovko in zapustil prostor pod oknom svojim številnim naslednikom.

Nekega jutra je Subha prišla v sobo k Fati in jo proseče pogledala: »Dobila sem službo,« je rekla, »spodaj v tovarni. Vidiš, vsak nima takega daru za vezenje kot ti. Dovolj si se že namučila za naju obe. Pusti, naj tudi jaz delam malo več. Zdaj bo obema lažje. Saj pojde tudi Šemsa z menoj. Fata, sestrica...«

Fata je strmelala. Vedela je, da hodijo dekleta v tovarno na delo. Včasih, ko je nosila svoje vezenine v mesto, jih je srečavala. Prihajale so vse blede iz one velike hiše in nekoč je celo videla, kako so dve od njih peljali vklenjene, druge pa so šle za njima in ju bodrile. In zdaj hoče Subhija tja. Subha, hči ponosnega Omer-age in Šemsa, begova hči. In vendar, Fata je vedela, nič na svetu jima tega ne bo moglo preprečiti.

»Pusti tiste stare stvari zase, sestraica,« ji je govorila Subhija. »To je bilo za takrat, ko smo imeli zemljo in kmete, ko so bile naše kašče polne žita in mošnje polne denarja. Zdaj je od vsega ostala ta na pol podrti hiša, očetovi prazni predali in ti, ti, Fatima. Jaz sem se rodila že v tem, jaz ne morem več k tebi nazaj, ko me ves svet vleče naprej.«

Vsako jutro je hodila Subha v tovarno in ko se je popoldne vračala domov, je večkrat prinašala s seboj neke drobne zvezke in velike knjige. Brala jih je ponoči, ko je Fata vezla. Hotela je čitati iz njih tudi svoji sestri, toda ta se je uprla: »Delaj kot hočeš, mene pa pusti v mojem.«

Fata je zadrževala to pot svoje sestre kolikor je mogla, a zadržati je ni bilo mogoče. Subha je šla naprej mirno in odločno. Šele lani jeseni je nekaj za hip ustavilo in vznemirilo tudi njo.

Vrnila se je pozno iz službe. Fata jo je slišala kako hodi in brklja nekaj po kuhinji. Zdelo se ji je čudno, zakaj ne pride pogledati v sobo. Poklicala jo je in ko je Subha vstopila, je bila malo bolj bleda kot po navadi, v roki pa je držala bel listek.

»Fata, od doma pojdem čez zimo. Malo sem zbolela in zato so rekli, da me pošljejo v Kasindol.«

Postavila se je v držo starega zdravnika in govorila njegove besede: »toda takoj moraš v sanatorij. Čez zimo ne smeš ostati v službi. Spomladi boš že zdrava. Tu imaš listek, shrani ga dobro. Brez njega te ne bodo sprejeli.«

Včasih so v takih primerih klicali na pomoč hodžo ali staro Mejro. Zapisovali so izreke iz Korana, pili čaje iz nekih za čudo grenkih rastlin in umirali ali pa začeli spet delati. Fata se dobro spominja kako se je pred kakimi dvajsetimi leti rodila Subha in umrla mati.

Zdaj je od vsega razumela le to, da je njena sestra bolna in da pojde od nje. Strmela je v mali košček papirja, počekanege s črtami, ki so se čudno prepletale med seboj in ni mogla dojeti. Glej, ti vzorci na papirju so nekaj čisto nemogočega, pa vendar, njeni mali Subhi bodo morda prinesli zdravje.

»Če bi bilo kaj posebnega,« je pri odhodu rekla Subhija, »ti bodo že prišli povedat. Vse sem pripravila, za vsak primer, vse moje stvari so lepo spravljene v zeleni skrinji. Le nekaj od tistih knjig sem dobro skrila; Šemsa ve, kje.«

Fata je zajokala: »Greš bog ve kam daleč in se ne vrneš več.«

Toda Subha jo je tolažila: »Ne bodi neumna, ne bi me poslali v tisto lepo zdravilišče, če ne bi vedeli, da bom ozdravela. Fata, Fatima, sestraica... Saj so mi rekli: Nisi težko bolna.«

Odšla je s svojim odločnim korakom in odpadajoče orehovo listje je zakrilo sled za njo. Zdaj sta se hiša in Fata še bolj postarali.

Fata je ostajala budna dolgo v noč ob priviti petrolejki in vezla, vezla. Nekoč so prišli orožniki, vprašali po Subhiji, nekaj zapisali in odšli. Šemsa pa ji je povedala, da stroji, ki tkejo nogavice, stoje že nekaj dni brez dela in tudi Šemsa in vse njene tovarišice so ostale doma.

»Zakaj,« je vprašala Fata.

»Da bi nam dali, kar nam gre. Niti kruha si ne morem kupiti dovolj s to plačo. Zato stavkamo.«

Trikrat je že Subha poslala glas od sebe na dopisnicah, ki jih je Fati prebrala soseda, mlada žena Vejsil-age. »Meni je dobro, kako je tebi, obišči me na pomlad, tvoja sestra,« je pisala Subhija.

Fata je vsak dan s pogledi božala te tri dopisnice, zdelo se ji je, da jih zna čitati in venomer si je ponavljala one čudovite štiri besede:
»Obišči me na pomlad.«

*

Davi je Fata prvič začutila, da je prišlo tisto, kar je Subha pisala: na pomlad. Svojo vezenino, ki bi jo morala danes končati in odnesti v mesto, je vrgla daleč v kot. Saj danes je tisto na pomlad, danes bo videla Subhijo, ki je že taka, kot da je vstala od mrtvih, danes je pred Fato pot, dolga pot od doma in sama pojde po njej.

Vsa živčna in prijetno razburjena je tlačila papir v stare galoše, zaklenila trikrat vrata za seboj in odšla na svojo dolgo pot. Sama ni prav vedela, kdaj in kako je prišla v Kasindol. Pred njo je stala Subha, mlada, zdrava, podobna bujnemu pomladnemu studentu, ki mu je vsaka struga preozka.

»Fatima, ljuba moja, kako sem si želela tebe ves ta čas.«

Fata ni vedela, kaj bi rekla, kako bi zadržala jok. Subha se s takimi stvarmi ni mučila. Spustila je dve solzici po svojem licu in po sestrinem vratu in spet so žuborele iz njenih ust besede, stiskala se je k Fati in jo objemala, spraševala po šemsi, hotela je sto stvari naenkrat. Peljala je Fato v svojo sobo. Sami svetli prostori, polni sonca in belo pohištvo v njih. Velika okna so gledala na majhne, ponekod še zasnežene travnike in na bele poti med njimi. Fata je bila vsa prevzeta od teh novih lepot. »Subha,« je rekla, »saj ne boš niti hotela domov, ko je tu vse tako...«

»Ne, ne, sestrice,« jo je prekinila Subhija in se žalostno nasmehnila, »ni vse tako lepo. Ti niti ne moreš vedeti, kako strašno je zame v teh lepih, toplih sobah, na teh stezicah in travnikih, ko na vsakem koraku naletiš na napise, ki ti nekaj branijo. Branijo stopiti čez most, branijo pogledati v svet, branijo spat, branijo bdeti, večkrat sem si želela, da ne bi znala čitati. Preko te zime sem postala res prava gospodična iz tvojih dobrih, starih časov. Morala sem pač ubogati, sicer ne bi bila še zdrava. Toda, Fata, lepše je doma, čeprav nama večkrat ni toplo in ne svetlo; lepše je tam, kjer vsaj lahko delaš za svobodo, če je že nimaš. Jaz res ne bi mogla živeti takega zapovedanega življenja.«

Fata se je zastoj trudila, da bi razumela. Bilo je preveč zanjo. Subha ji je še povedala, da pride že čez nekaj dni domov in da jo bodo spet sprejeli v službo.

»Samo to mi obljubi, da me ne boš več strašila z onimi vašimi stavkami v tovarni,« je prosila Fata.

»Rada bi, ampak ne morem. To ni odvisno od mene, temveč od vseh. Najbrž bo treba še stavkati, mogoče tudi stradati. Mogoče še kaj več. In tu nisi važna ne ti ne jaz.«

Ko se je Fata popoldne vračala mimo desk z zabranjujočimi napisi na cesto, se je pomlad še vedno smehljala. Trava ob jarku je dobivala sij prvega nežnega zelenila, cesta se je široko raztegnila preko krajine, potok ob njej pa se je zaganjal preko kamenja v strugi in pel pesem pomladnih voda. Nekje so se pasli konji. Žrebe je skakalo preko vsega travnika in skozi razposajeno grivo so mu sijali zlati žarki. Fata se je spomnila Subhe. Ta trenutek je bil več kot odsev njene mladosti, več kot preteklost in sedanost, več kot vse njeno dosedanje življenje. Gledala

je drevesa na obronku, ki žive v pomlad, vpijajo sokove iz zemlje in zdelo se ji je, da je ona eno izmed njih.

Stegnila je roke, da je čutila kako ji veje med prsti trepetajoči pomladni zrak in jo spaja z vsem okrog nje.

Takrat je sonce zašlo za velik, siv oblak in vse skupaj je padlo v ogromno senco, ki je dišala po stari, zaprti hiši, Fatina edina pomlad se je začela oddaljevati, zameglila se je in vsa izginila v tisti sivi senci, v ubijajočem zadahu in njenih lastnih starikavih rokah, ki jih je zagledala pred seboj.

Zdrznila se je, kot da je je kdo zasačil pri grehu.

Spet se je tesno zavila v ogrinjalo, ki ji je bilo padlo z glave in ramen, potegnila črno, zakrpano tenčico čez obraz ter odšla proti domu s svojim topim, vdanim korakom.

O DEKLICI, KI JE ODŠLA V MESTO

MIŠKO KRANJEC

Daleč na ravninski vasi je živela deklica, ki ji je bilo ime Mankica. Imela je lepe pšenične lase, dolge kite, ki so ji padale na hrbet, belo lice, rahlo rdeče poharvano, sinje oči, kakor so sinje spominčice v jarku, in tanke rjave obrvi. Bila pa je velika sirota: nikogar ni imela; očeta ni poznala, mati pa ji je umrla, ko je bilo dekletu komaj deset let. Zaradi tega je morala k bogatemu kmetu za pastirico in za dekle. Najrajši je pasla, ker je tam bila sama in je lahko pela. Pela pa je vedno, ker jo je to najbolj veselilo. Njen glas je bil svojevrsten: dokler si ga poslušal od daleč, je bil čudovit. In vsakdo, ki ga je slišal, si je rekel: Moram videti bitje, ki tako lepo poje. Toda, ko je oni, ki je hotel videti Mankico zaradi njenega glasu, prihajal bliže, njen glas ni bil več tako čudovit, nasprotno, nekaj kričavega je bilo v njem, prav odbijajočega. Vendar je že prav radi tega hotel priti bliže in videti, kdo je, ki ima tak glas. Ko pa je že stal blizu, je pozabil na glas in se zagledal v lepoto njenega obraza. Gledal je in gledal, pa se ni mogel nagledati.

»Čudovita deklica si,« je rekel vsakdo. In kdor je bil bogat, ji je dal denarja ter rekel: »Poj še malo, da bom poslušal.« Denarja ni vzela, pač pa je zapela še eno pesem, da jo je oni ne tolikanj poslušal, kolikor bolj gledal.

»Kako pa ti je ime?« je vprašal vsakdo.

»Mankica,« je odvrnila in zdaj je bil njen glas spet drugačen, ker se je vedno smejala, če je kaj rekla. Kadar pa se je smejala, je tako prijetno kazala bele zobe, da ni bilo mogoče odtrgati z nje oči. Glas sam pa je bil tako prikupen, da bi hotel z njo govoriti ves dan.

»Čigava pa si?«

»Zdaj sem Žabnikova,« je odvrnila, zaradi česar je oni moral dalje vprašati:

»Zakaj rečeš: zdaj. Mar nisi bila vedno Žabnikova?«

»Ne,« je odvrnila. »Dokler je mati živela, sem bila Domitrova; tako me je imenovala mati zaradi očeta, ki me ni hotel priznati. Ljudje pa so mi rekli, da sem hči Smebove Ane. No, ko je mati umrla in me Domiter ni hotel vzeti k sebi, sem stopila za pastirico pri Vrečiču in

sem bila njihova. Zdaj pa sem Žabnikova.« Prav prijetno jo je bilo poslušati in jo še dalje izpraševati:

»Zakaj pa nisi hotela vzeti denarja?« Na to je Mankica odločno odvrnila:

»Mati mi je prepovedala.« Vendar ni pojasnila, zakaj ji je bila mati prepovedala vzeti denar. Tudi je niso vprašali po tem, pač pa je vsakdo vprašal:

»Zakaj pa vedno poješ?«

»Ker sem vesela.«

»Zakaj pa si vesela?«

»Zato,« je rekla Mankica veselo, a vendar na moč resno, »ker mi je bila mati napovedala, preden je umrla, in ona je znala praviti iz roke in iz zvezd, da si bom s petjem spravila bogatega moža. Prišel bo velik gospod iz mesta in me povedel s seboj. In ko bom v mestu, bom postala še sama gospa.«

Ob takih besedah se je moral vsakdo nasmejati. Velika je bila njena vera. Kljub temu pa se je vsakdo, preden je odšel, še enkrat ozrl po njenem obrazu. In ko je bil že daleč, je še enkrat prisluhnil njeni pesmi. In od daleč je bila njena pesem prav tako lepa kakor njen obraz od blizu.

Tako je odgovarjala Mankica vsakomur, dokler je bila otrok. Tako ji je bila napovedala mati, preden je umrla: Od nikogar ne smeš jemati denarja, če ga ne prislужиš z rokami. Ko boš velika, bo prišel iz mesta gospod in te povede s seboj in napravi za gospo. Kar pa je mati napovedala, se je moralo zgoditi. Čudno je bilo samo, da se je mati pri teh napovedih grenko razjokala, rekoč, da bi bilo boljše, če bi ji mogla napovedati, da bo do smrti sirota.

No, Mankica se je po umrli materi najprej bridko razjokala, ker je morala takoj postati Vrečičeva, ko pa je minilo nekaj dni in je pasla, je že zapela prve pesmi. Kljub temu pa se je natančno spominjala vsega, kar ji je bila mati napovedala. Denarja sicer ni vzela od nikogar, toda na mesto je prav resno mislila in bila prepričana, da nekoč odide tja.

Ko je doraščala, je nekoliko pozabila na materine prerokbe in zdaj ni več pela zato, da bi se izpolnilo, kar ji je bilo napovedano, temveč, ker je bilo v srcu vedno dovolj ali radosti ali žalosti. In kakor radost, tako jo je tudi žalost silila, da je pela in si lajšala srce. Hotela je ljubiti, toda v ljubezni so jo vsi varali, ker je bila sirota. Ne, na kmetih ne potrebujejo lepote drugače kakor za pomladne noči. Na gospoda, ki naj bi prišel po njo, sicer ni več mislila, mislila pa je tembolj na mesto, kamor je sklenila čim prej oditi.

Ko je bila materina prerokba že docela pozabljena, kajti Mankica je verjela samo še v to, kar si bo sama priborila, se je zgodilo res tako, kakor je mati napovedala.

V vas se je pripeljal s svetlim, novim avtomobilom gospod in se ustavil pri gostilničarju Božiču. Gospod je nekaj meril in preiskoval, ne da bi ljudje vedeli, kaj išče. Pač nekaj takega, česar sami v tem močvirnem kraju niso mogli najti, česar najbrž ne bi nihče nikdar našel, ker skratka kaj takega tu ni bilo. Ne glede na to je gospod hodil okoli in se zvečer vračal v gostilno, kjer so mu stregli kakor grofu in kamor kmetje zdaj skoraj niso več smeli.

Med tem raziskovanjem, ki je bilo bolj ali manj brezplodno za druge, je zaslišal s polja čudovit glas. Pela je Mankica. Postal je in prisluhnil. Potem je nameril korake v smeri, od koder je slišal petje. Kakor pa se mu je to prej zdelo čudovito, ga je, čimbolj se je bližal k Mankici, navdajalo isto razočaranje, ki je navdalo vsakogar: glas ni bil nič izrednega, celo prekričav, skoraj že neprijeten. Zdaj pa ga je mikalo, da razkrije do kraja, kaj ga je tako premotilo.

Mankica ni bila več pastirica. Že zdavnaj je odrastla. Zdaj je pelala lan. Čepela je na njivi, sredi lanu, ki je z nežnim zelenjem bil podoben baržunastemu prtu in so komaj prvi cvetovi imeli barvo sinjega neba. Sklonjena k zemlji ni videla nikogar in ker je pela, tudi slišala ni, dokler ni gospod obstal pred njo. Ko pa je dvignila glavo, je ta za njeno jopo najprej opazil mlade oble prsi, a šele, ko se je zravnila in si roko položila na prsi, je zagledal njen obraz in obnemel. Gledal je in ni vedel, ali naj kaj reče, ali naj se samo prikloni tej lepoti, jo uživa trenutek in potem odide molče, kakor je prišel.

A tudi sama je upirala oči vanj, kakor bi ga hotela vprašati, kaj hoče. Sprva ni hotel prav nič, razen gledati in se radovati. Potem pa je le vprašal:

»Kako je ime temu čudežu, ki ga vidim pred seboj?« Mankica ni bila prav nič začudena nad njegovimi izbranimi besedami. Celo vajena je bila tega.

»Mankica mi je ime,« je odvrnila in ne da bi čakala še na drugo vprašanje, ki so ji ga vedno zadajali, je sama od sebe dodala: »In Žabnikova sem.«

Smejala se je in mu gledala naravnost v obraz, brez zadrege, celo veselo, kakor še ni videl pri kmečkih dekletih. Ta smeh ga je, čeprav je srečal v življenju že mnogo žensk in jih je bil vajen ter vseh njihovih zvijač, presenetil in skoraj zmedel.

»Lepa si,« je rekel in to iz srca in poln občudovanja.

Še vedno se je smejala in ga čarala s svojim pogledom. »Ali ste vi iz mesta?« Ko je pritrdil, je še dalje vprašala: »Pa iz velikega mesta?« Ko je tudi na to pritrdil, je nadaljevala veselo: »Ko sem bila še otrok, mi je mati prerokovala, da bo nekoč prišel iz mesta velik gospod in me povede s seboj.« Že dolga leta ni govorila o tej prerokbi, toda ko je pred njo stal gospod iz mesta, se je nehote spomnila na njo in jo morala povedati. Morala pa se je tudi smejati, ker je tako naneslo, da je res prišel gospod, čeprav ne po njo.

»Tako ti je prerokovala?« je rekel in jo gledal, potem pa še vprašal: »Ali pa bi ti hotela v mesto?«

»V mesto,« je rekla široko in odločno, »pojdem, čeprav ne bo tistega gospoda. — Ali ni smešno?« je nadaljevala veselo kakor prej, »da sem včasih res verjela, da bo prišel gospod po me? Ko sem bila otrok, sem vsakomur pripovedovala to zgodbo in vsi so se mi smejali. — Do jeseni moram tu služiti, ko pa mi pogodba poteče, takoj odidem zdoma.«

Gospod jo je gledal in nekaj mislil, na kar je rekel:

»Tedaj pojdi zdaj.«

Še vedno ga je gledala smehljaje, vendar kakor bi že udarilo na njeno uho nekaj novega.

»Zakaj se smejiš?« je vprašal, kakor bi bil užaljen nad njeno prostodušnostjo.

»Ker ste tako zabavni,« je rekla. »Glejte, mati mi je tako resno napovedala, kako bo: prišel bo gospod iz mesta, je rekla, in te bo povprašal, če hočeš z njim. Čudil se bo tvoji lepoti in te bo hotel napraviti za gospo. Ti pa moraš odkloniti. — In zdaj ste res prišli vi in me povprašali, če hočem z vami. Ali ni to zabavno?«

Kakor se je bil prej razjezil nad njo in že hotel oditi, ga je spet pritegnila. Rekel je:

»Resno sem mislil. Zvečer se mislim odpeljati, ker sem vse opravil. Pridi torej k Božiču, tam imam svoj avtomobil. Pojdeš z menoj.«

Zdaj se ni več smejala, temveč kakor bi skušala verjeti, da misli resno. Rekla je: »Prej ne morem od tod, dokler ne odslužim, kakor sem se pogodila. Gospodar me ne bo pustil.«

»To homo že uredili,« je odvrnil. »Si bo našel pač drugo deklo.«

Premišljala je in ni imela proti temu prav nič. Zlasti, ko se ji je tako čudno zdelo vse, kar se je dogajalo. Ali se ni uresničevala materina prerokba? In ako je mati vse to vedela in verjela, kako naj Mankica spremeni usodo?

»Kaj pa bom tam delala?« je vprašala. Da bi postala res gospa, kakor ji je bila prerokovala mati, tega spet ni mogla verjeti. »Slišala sem, da v mestu nimate polja. Jaz pa sem vajena delati samo na polju. Sicer sem tudi pasla nekoč, ko sem bila še otrok, vendar sem zdaj samo še za polje. Ne bojim se tudi, če je treba čistiti sobe. Saj to delam tudi tu in na kmetih je več prahu kakor v mestu. A tudi kuhala sem že, zlasti, kadar je gospodinja bolna ali pa se ji ne ljubi delati.«

Gospod je poslušal njeno pripovedovanje in prav prijetna se mu je zdela v svoji preproščini. Odvrnil je:

»Nič takega ne boš delala.«

Obstala je, tako se je začudila. Gledala ga je in ni mogla razumeti.

»Po kaj pa potem naj grem v mesto?« je vprašala.

»Nič ne boš delala,« je spet rekel. »Gospa boš! — Ali ne bi hotela biti gospa?«

Še ga je gledala in res ni mogla razumeti. Zmajala je z glavo in nekaj polglasno govorila, dokler ni rekla na pol veselo, pol pa zamišljeno:

»Glej, ali ni čudno, da se vse tako razpleta, kakor mi je bila mati napovedala? Ko sem bila otrok, sem verjela v te prerokbe in sem se pred vsakomur pobahala. Še zdaj se zgoti, da me kdo v posmehu povpraša, kdaj pojdem v mesto. No, jaz sama že zdavnaj nisem verjela v kaj takega. V mesto res pojdem, toda kar predstavljam si, kakšno je tam življenje. Nič tako lahkega, nič prijetnega. Samo bolje se zasluži, pravijo tisti, ki so že bili v mestu.«

Gospod je spet poslušal njeno pripovedovanje in zahotelo se mu je, da bi jo poslušal še dolgo, tako prijetno je govorila. Nekaj čudnega ga je navdajalo ob pogledu na njo in ob poslušanju njenega pripovedovanja.

»No, ali pojdeš?« je vprašal, ko se je zamislila in umolknila.

Res se je bila zamislila. Saj še vedno ni mogla razumeti in verjeti, da bi bilo vse to res. Kakor sen se ji je zdelo. In po lepih sanjah je človeku vedno neprijetno, kadar se zbudi in sprevidi, da je bilo vse le prevara.

»Pojdem,« je bolj pokimala, kakor odgovorila, pa še vedno mislila. Saj je bilo v srcu že zdavnaj sklenjeno, da pojde. Nekaj lahkoživosti

je bilo v tem. Svet je bil mikaven in konec koncev tu v vasi ni imela kaj iskati. Ta trenutek pa, kakor nikdar prej, je vstala pred njo materina podoba: zgrbančeno, mrko lice, za njena leta preveč staro, ozke, stisnjene oči, stisnjene ustnice, nekaj, pred čemer so imeli drugi otroci strah. Vstala je materina podoba, v tistem trenutku, ko je nekega jutra, malo pred smrtjo vzela Mankičino roko v svojo in se zagledala v dlan. Mankičina dlan je bila predvsem majhna in nežna, črte nedoločne, razen da se je odražala na njej mladost brez dela in brez skrbi, preživela na cesti in po kmečkih hišah, v skrbnem materinem varstvu. Morda ne tolikanj iz dlani, kolikor bolj iz izkušenj in spoznanja je brala njeno usodo, njeno pot, ko dorase. Mesto... tuj gospod... gospa... In za konec: Boj se vsega tega. Toda Mankica je bila otrok in ko je mati umrla, se ni bala njene prerokbe, temveč se je veselila. Saj so ji bile napovedane velike in lepe stvari. Ali si je mogla želeči še kaj večjega?

Ta trenutek se je vendar zamislila. Pa ne za dolgo, zakaj gospod jo je prekinil v razmišljanju: »Pojdiva.« Stopila je za njim in ni upala hoditi ob njegovi strani v svoji kmečki obleki. Še vedno je razmišljala, toda zdelo se ji je in bila je prepričana, da ne more nazaj, čeprav se ni še nič zgodilo.

Ne, nazaj ni mogla... nazaj ni hotela.

Ljudje so prihajali, da bi videli, kako se popelje od tod v svet. Nekaj neverjetnega je bilo v tem. Mnogi so se smejali, mnogi so zmigavali in mnogim je je bilo žal, toda zavidali so ji skoraj vsi. Sesti v avtomobil in se odpeljati v svet, to ni bila majhna stvar.

In Mankica je sedla v avtomobil in se odpeljala, najprej skozi vas, med kmečkimi s slamo kritimi hišami, po ozkih kolnikih, kjer je bilo dovolj prahu, kjer so ob strani stale bele kmečke hiše, poleg njih pa lesene pregraje in zeleno sadno drevje, češnje in višnje. Potem sta se peljala prek po polju, in komaj se je Mankica ozrla po vseh tistih pašnikih, kjer je nekoč pasla krave in pela, po njivah, kjer je delala in pela, in kakor bi se ozrla po svoji mladosti, ki je bila kljub vsem bridkostim in trpljenju vendar lepa. In ko je gledala tako na svet in na svojo mladost, kamor se nikdar več ne povrne, so se ji oči skalile in tiho je šepnila vsemu:

»Zbogom.«

Zvečer sta bila z gospodom v mestu, že ponoči, ko so ob cestah gorele premnoge luči! Mankica je gledala vse to in se ni mogla načuditi. Kljub vsem novim vtisom pa ji je še vedno brodilo po glavi, da morda le ni storila prav. Vse pa se je godilo tako naglo, da ni mogla vsega do kraja razmisliti. Zavedla se je šele, ko je ostala sama v prostorni dokaj lepo urejeni sobi in ko je prišlo neko dekle in vprašalo:

»Kaj želite za večerjo?«

Mankica jo je začudeno pogledala. Sama je bila v tujem svetu in vedela je samo eno: da mora tu počakati na gospoda, ki jo bo čimprej obiskal. Na večerjo ni mislila, ker zdaj ni bilo prostora v njeni glavi za take misli. Tudi denarja ni imela mnogo, komaj za prvo silo je vzela s seboj. Zato je rekla: »Nič.«

»Nekaj boste vendarle,« se je nasmehnilo dekle. »Gospod je naročil, naj vas povprašamo.« Potem ji je začela naštevati najrazličnejše jedi,

da Mankica niti razumela ni vsega. Gledala je namreč mladosten in lep obraz dekleta pred seboj in zazdelo se ji je, da ga pozna. Zato je kakor presekanano med dekletovim naštevanjem jedil za večerjo, vprašala:

»Od kod ste vi doma?« Vikala jo je, ker se ji je zdelo, da mora tako biti, ker tujka tudi njo vika. Dekle se je nasmehnila, potem povedala Mankici docela tuj kraj.

»Ali je to mesto ali vas?«

»Vas je,« je odvrnila dekle. Mankica je pokimala in zazdelo se ji je, da bi se z njo mogla sporazumeti.

»Kako pa ste vi prišli v mesto?« je vprašala dalje. Dekle ji je povedala vse, ker jo je Mankica pač tako dolgo spraševala. In ko je vse izvedela, je pokimala. Tudi za službo je Mankica povprašala, na kar se je dekle nasmehnila in odgovorila, da se njej, Mankici, ni treba brigati za take stvari. — Nekako po sili je nazadnje spila čaj.

Spodaj je šumelo mesto, toda zdaj se ji ni ljubilo, da bi zrla na ulico, pač pa se ji je zdelo, da mora vse razmisliti. Vse je bilo kakor pravljica in še vedno se ji je zdelo, da sanja na svojem trdem kmečkem ležišču. Da, to so sanje, le vzdramiti se ne more.

Kljub temu pa je sklenila: Jutri ga povprašam, kaj bom delala. Vsi ljudje na svetu delajo in se bo tudi zame našlo kako delo. Se bom že privadila, naj bo kakršno že.

Ko je naslednji dan gospod prišel k njej, je bilo prvo, kar je vprašala:

»Zdaj mi pa že lahko poveste, kaj bom delala. En dan sem zapravila, ne da bi se česa dotaknila. Kakor bi bila nedelja.«

»Delala ne boš nič,« je odvrnil, »vse drugo pa, kar si želiš, povej in boš dobila.«

Začudila se je nad temi besedami, potem se je zbudil na njenem licu prejšnji smeh, vesel in lep, skoraj brezskrben, in je rekla: »Glej, saj to je kakor pravljica.« In že je pripovedovala po svojem starem načinu: »Ko sem bila še otrok, prav majhen, da me je mati vodila za roko po svetu, mi je včasih, kadar sva se kje ustavili, pripovedovala lepe zgodbe. Vse so bile prav čudovite, a ljudje v njih niso ničesar delali. Tako so živeli, brez skrbi. No, in tako se mi zdi to življenje.«

Potem je dobila obleko in svojo kmečko je morala skriti, ker se ni hotela ločiti od nje. Postala je gospa, dobivala je v sobo hrano in na svetu za nič ji ni bilo treba skrbeti. Hodila je po sobi, potem gledala na ulico, kjer je mrgolelo ljudi, kakor doma v nedeljo po maši pred cerkvijo. Sklenila je, da stopi na ulico, vendar se ji je zdelo, da mora njega vprašati, če sme. Ko mu je to povedala, je rekel, da ne sme. Pač pojde, vendar šele takrat, kadar jo on povede.

Nad tem ni bila užaljena. Saj na ulici prav za prav ne bi vedela kaj početi. Hotela je samo od blizu videti vse te gosposke ljudi, ki najbrž tudi drugega ne delajo na svetu, kakor da se sprehajajo in se pogovarjajo. Primaknila si je stol k oknu in ker drugega dela ni imela, je ves dan posedala in zrla na ulico. To je počela vsak dan in sprva se ji je zdelo kaj lepo. Z veselimi občutki je mislila na vas in na znanca, ki se najbrž čudijo, ko mislijo na njo in na srečo, ki jo je dosegla. Nič žalostnih misli ni bilo sprva, nikakega domotožja, niti dolgočasje. Čeprav se ji je zdelo vse kakor sen, kakor pravljica, ki ji jo pripoveduje njena mati, je bila prav zadovoljna. Kolikokrat se

ji je v življenju že kaj lepega sanjalo in ni bila nikdar razočarana, kadar se je zbudila in je bilo treba delati.

Počasi pa se ji je zdelo, da nekaj manjka pri tem lepem življenju. Dnevi so tekli in vsi so bili enaki, kakor popisani papirji v knjigi, ki je ne bereš, temveč samo prelistavaš. Nič dela, nič skrbi, a tudi ne prave radosti. Gledala je ljudi skozi okno in čedalje bolj si je želela, da bi stopila med nje in jih vsaj od blizu gledala, ako že ne bi spregovorila z njimi. Zdaj se je tudi zbudilo v njej domotožje, prišla je misel na tiste kraje in ljudi, kjer je živela svojo mladost, kjer je delala in pela. Da, tam je pela. Vsi so jo poznali po njeni pesmi in vsi so jo poslušali. Tu pa še ni zapela od tistih dob, kar je odšla iz vasi. Pozabila je na pesem; zato, ker v njenem srcu ni bilo tiste radosti, ki jo je navdajala nekoč doma.

Bila je vajena sonca, dežja, mraza, blata, skratka vsega. Samo enega ne: da bi dan na dan posedala v sobi in ne šla ven. Zato še ni posedala tu teden dni in že se je zdelo, kakor bi hiralala. Najprej so oči izgubile nekdanji lesk; bile so skoraj tope, mrtve. Potem je tudi lice gubilo svojo lepoto. Ljubezen, ki ji jo je poklanjal njen gospod in ki jo je ona nekam topo jemala in vračala, ni mogla nadomestiti vsega, kar je izgubila. Sicer si je pa morala priznati, da si je želela drugačne ljubezni. Tudi si je priznala, da je bila ljubezen na vasi drugačna: bolj vsakdanja na videz, a zato bolj resna, bolj pričakovana. Tam jo je bilo treba krasti kakor največjo dragocenost in že ukradeno neprestano skrivati.

Gospod, ki je prihajal vsak dan k njej, je videl te spremembe in jo skrbno spraševal, kaj ji je. »Ali ti česa manjka? Povej in boš dobila.«

Odmajala je: »Ničesar ne potrebujem.«

»Ali nisi zadovoljna?« Pogledala ga je in molčala. Da, najbrž ni bila zadovoljna, vendar mu ni znala pojasniti, zakaj. Prepeljal jo je v novo hišo, nekoliko zunaj mesta, kjer ni bilo videti toliko ljudi na ulici. Namesto mladega dekleta, ki jo je prej hodila spraševati po njenih željah, je tu prihajala stara ženica, ki je imela ruto na glavi in jo je iz vsem spominjala na kmečke ljudi.

»Ta hiša,« je rekel gospod, »bo tvoja, ako boš dobra.« Mankica pa se je komaj nasmehnila nad takim darilom. Mar je ona mislila na hišo, ko se je namenila v mesto? Mislila je na pisano življenje, na delo in na tiste redke trenutke, ki si jih bo utrgala in jih živela zase.

Poklanjal ji je mnogo lepih in velikih stvari. Ko je imel čas, se je pripeljal po njo in jo odpeljal iz mesta, med gore, ali pa tja, kjer je videjala ljudi orati in delati na polju. In ko jih je gledala sredi dela, z zavihanimi rokavi, kako si brišejo čelo, kako postanejo sredi njive, kadar se kdo pelje mimo, si je želela, da bi tudi ona stala med njimi in gledala za tem življenjem, ki gre mimo njih.

Vse, kar je imela v tej hiši in jo je vsaj malo mikalo, je bila stara ženica, ki ji je stregla. Toda starkina usta so bila stisnjena, ničesar ni hotela povedati. Samo njen obraz je spominjal Mankico vaških ljudi. Ali ni tudi ona nekoč, kakor zdaj Mankica, prišla v mesto? Ali je ni prav tako privedel kak gospod? Zdaj služi drugim, mlajšim, ki so jo izpodrinile. Zato, ker potrebuje skorjo kruha, ki je drugače ne more več prislužiti.

Mankica je hotela mnogo vedeti, preveč. Starka se je samo nasmihala ali pa resno molčala. Mankica je hotela vedeti, kje je in zakaj je tu. Zakaj ji ne dajo nikakega dela. Ko pa ni izvedela ničesar, se ji je porodilo v glavi, da bi pobegnila. Da, pobegniti, vendar se ne vrtni domov, temveč si kje poiskati kako službo.

Preden pa se je mogla odločiti za beg, — zakaj sama sebi se je zdela brez volje, — je rekel gospod, ki jo je v novi hiši često obiskoval in posedal pri njej:

»Med ljudi te povedem, da ne boš tako samevala. Saj mi še umreš tu.« In še lepše jo je oblekel kakor doslej in jo nekega večera posadil v avtomobil ter jo zapeljal v mesto in tam sta stopila med ljudi.

To se je poslej ponavljalo dvakrat na teden; vse je videla, povsod je lahko bila, vse si je lahko poželega. Gospodje so se vrteli okoli nje in čudila se je, kako ji morejo govoriti tako lepe besede, kako morejo neprestano gledati v njo. Sprva je bila preplašena nad vsem tem, počasi pa jo je začelo mikati in že je pozabila na sklep, da pobegne. Ne, od tod si ni želela. Poslušala je opojne besede, ki so ji jih govorili lepi gosposki ljudje, in se nasmihala tako, kakor se je nasmihala nekoč, ko je bila še pastirica. Poljubljali so ji roke, plesali z njo, kadar je tako nanoslo, ji govorili čudovite besede. In ta čar novega, razkošnega življenja jo je vso prevzel.

Ko je njen gospod videl vse to, jo je spet zaprl v sobo in poslej ni nikdar več rekel, da bi šla z njim. Ko mu je to omenila in želela med ljudi, je odvrnil strogo:

»Nisem te privedel njim za zabavo. Zase sem te privedel.«

Vzdrhtela je, kakor bi se nekaj uprlo v njej. Tedaj je rekla odločno: »Hočem med ljudi. Nočem biti več zaprta!«

»Nikamor ne pojdeš!« je odvrnil on še odločneje.

»Med ljudi hočem... ne bom več tu posedala.« Videla je, kako mu je obraz vztrepetal. Razmišljal je, čez čas pa rekel:

»Ako pojdeš, potem se ne vračaj k meni. Ničesar ne pričakuj več od mene.«

»Ničesar nočem več od tebe,« je odvrnila.

Šla je. Stopila je med ljudi, med tiste znance, ki si jih je bila našla v kratkem času, kar jo je bil popeljal med nje, med tiste, ki so ji takrat govorili tako opojne besede in ki so ji toliko lepega obljubljali. Našla je novega prijatelja, ki jo je še bolj obsipal z vsem, kar si je le mogla poželeti. Ni hotela več samote, hotela je sveta, lepega in razkošnega, hotela je ljudi, smeha, lepih besed. Spremenila je stanovanje, jemala novih oblek; ne žalovanja, temveč radosti, ne misli na minulo, težko mladost, temveč na lepo bodočnost.

Toda novi gospod ji je kakor prejšnji hotel prebrani vse, kar jo je mikalo. Zato se je uprla tudi temu in šla k drugemu. Ne, ukazovati si ne bo dala.

Zato je odhajala od enega k drugemu. Minevala so leta, ona pa se je sončila v žarkih življenja. Da, sonce sreče je sijalo na njo in komaj komaj kdaj se je spomnila minulih dni in življenja, ki ga je živela toliko let, in komaj komaj se je spomnila materine prerokbe in njenih solza, ko jo je svarila. Ako bi mati še živela in jo videla v tem sijaju in v tej sreči, bi ne jokala, temveč se radovala. Mankinino lice je bilo gladko,

ni ga bilo treba barvati. Njene roke so bile bele, niti sledu nekdanjega dela ni bilo na njih. Njeno telo je bilo vitko, napeto, kakor bi izžarevalo nekaj posebnega.

Minilo je deset let in skoraj se ni več spominjala, od kod in kdaj je prišla sem. Mnogo let se njene roke niso dotaknile nikakega dela in si ga tudi ni želela. Še vedno je blestela in si izbirala prijatelje.

Ko pa je minilo dvajset let, je z bridkostjo v srcu spoznala, kako sama je ostala na svetu. Nekdanji prijatelji so odhajali drug za drugim in jo pozabljali. Vsi, ki so se nekoč globoko priklanjali pred njo, ki so ji poljubljali roko, ki so ji govorili opojne besede, so zdaj bili sami tujci, še ozrlji se niso po njej.

Samevala je.

V tej samoti in spoznanju, da je tuja vsem, da je nihče ne želi k sebi, se je zapirala v sobo in zasovražila svet. Včasih je sicer še odta-vala v mesto, kakor bi ga hotela preizkusiti in kakor bi hotela preizkusiti svoj čar in svojo moč, pa se je vrnila razočarana in boječa.

Kaj se je zgodilo? Čutila je, da se je nekaj moralo zgoditi. Ali je tako ostarela? Koliko let je minilo od tistega lepega pomladnega dne, ko je plela lan in pela, ko je prišel tuj gospod in jo povabil s seboj v mesto? Ali ni zdaj tudi pomlad? Koliko let je šlo mimo nje in ni nikdar mislila ne na pomlad, ne na cvetje, na pesem. Da, zunaj mesta, kjer so vrtovi, je pomlad, še dalje iz mesta, kjer so vasi s kmečkimi hišami, tam je tudi pomlad. Tam ljudje gredo vsako jutro zgodaj na njive in delajo v vročini in vetru, v megli in dežju. In pojejo. Tu pa ni pesmi, ni nič lepega.

Zapuščena, razočarana nad takim grenkim spoznanjem, otožna, ker je nekje daleč pomlad in življenje, osamela je sedla v gostilno in si zaželela, da bi pregnala to mučno razpoloženje. Bila je sama, brez vsega; nič več ni imela dati svetu, in ker mu sama ni imela kaj dati, tudi svet njej ni hotel dati ničesar.

Pogrezala se je počasi globlje. Zdelo se ji je včasih, da tone v umazanem močvirju, hotelo se ji je, da bi se rešila, toda sama ni bila sposobna, ljudi pa ni bilo nikjer.

Potem se ji je spet zahotelo ljudi, a ko je še denar skopnel, se ji je zahotelo dela. Da, dela... Koliko let že ni delala? Kdo bi jih mogel prešteti. Delati... dotikati se stvari na svetu, brisati z njih prah ali kar koli drugega.

Z novo voljo se je pognala za delom. Šla je od hiše do hiše. Toda iz nje je udarjalo po vinu, njene oči so bile trudne, omotične, njene roke in telo mahedravo. Dela za njo ni bilo nikjer.

Ne, od življenja ni ostalo prav nič. Ostale so samo nizke, umazane gostilne s starimi ljudmi, ki sami niso znali kaj početi na svetu.

Njen spomin je otopel in ko so jo nekoč na policiji spraševali, od kod je in kako se piše, se ni spominjala. Da, nekoč je bila Domitrova, vsaj tako ji je rekla mati. Potem je bila Žabnikova. In potem? Potem naprej ni vedela ničesar. Od kod je doma? Ne, tudi tega ni vedela. Na cesti se je rodila ali v tujem skednju, na cesti je vzrasla, na travnikih je pasla, delala na njivah, samo doma ni bila nikdar nikjer. In nikamor se ni imela vrniti.

Zato so jo poslali v nek zavod, jo preoblekli v trdo rjavo obleko in ji odkazali delo. Dela se ni branila, celo želela si ga je, kakor bi si

želela mladosti. Sovražila pa je visoko mrko hišo, sovražila zidano pregrajo in ljudi okoli sebe.

Delala je in molčala in ni štela let. Razen, da enkrat pride stran od tod, se ji ni nikamor mudilo.

In nekoč se ji je res posrečilo pobegniti. Tekla je in tekla, utrujena, pa vendar polna volje, dokler ni obnemogla na cesti. Sedela je na zelenem obrobku in se spomnila matere, ki je tudi vedno hodila po cesti in celo na cesti umrla. Mankica pa ni hotela. Njej se je zahotelo dela, zahotelo se ji je življenja. Ko si je opomogla, je stopila v vas, da bi si poiskala dela. Kakršno koli, samo da bi delala. Ljudje pa so jo ujeli, jo izročili žandarjem in ti so jo povedli spet v zavod. — Ne, v zavodu pa Mankica ni hotela živeti in v njem umreti. Ne, samo živeti ni mogla v njem. Umrla pa je lahko.

VOŠČILO

gospé prof. F. K.

VIDA TAUFER

*V življenju zopet leto je minilo,
potrto in izmučeno do dna;
prežeto s težo ljudskega gorja
se je za vedno v večnost preselilo.*

*Že sije novo, s krepko, polno silo.
Uprte v njega so oči sveta.
Vsak človek čaka, upa iz srca,
da mu bo zlato srečo naklonilo.*

*Z besedo novoletno bi voščila
zdaj Vam, gospa, najlepše, kar kdo zna,
a Vaša usta so jo odklonila.*

*»Življenjska sreča je prepolna zla.«
V potezah Vaše duše sem čutila
skrivnostni dih, ki vsemu se smehlja.*

GLOSE K PREŠERNOVEMU SONETU
»AN EINE JUNGE DICHTERIN«

Vsak intelektuallec se je enkrat znašel na razpotju, na katerem nista bila označena ne smer ne cilj in kjer je moral globoko prisluhniti vase, da bi odkril glas tistega osnovnega pranagona, ki je edini mogel določiti pot, na katero naj krene. Enkrat je vsak javni delavec moral priti do križišča, na katerem sta se križala njegova osebna sreča in stvar, ki se ji je posvetil. Enkrat je moral priti do spoznanja, da je njegovo stremljenje v opreki z družbo, ki ga obdaja, da so vrednote, ki jih priznava, izven tistega vsakdanjega kroga, v katerega je vkljen. no povprečno življenje. To spoznanje je moralo sprožiti v njem nešteto dvomov. Kako globoko so posegli v zavest umskega delavca, nam pričajo izjave naših pesnikov in pisateljev. Strogi obračuni s samim seboj, ob katere zadenemo od Prešernovega »Pevca« pa do Cankarjeve »Bele krizanteme«, govore o skrajnem naporu duševnih sil za doseg tiste poslednje jasnosti, ki bi odstranila negotovost in dvome v osnovi. To jasnost je Prešernu prinesla zavest posebne pesniškega poklica. Ni samo on v »Pevcu« jasno izklesal svoje misli o stanu poeta, ni se samo Fran Levstik zavedno izločal iz kroga predstavnikov družbe, tudi Cankar je postavil, morda nekoliko tvegano, toda povsem jasno, radikalno, skoraj anarhistično antitezo: umetnik-filister. To je misel o poklicu, ki zahteva od človeka, da nosi v sebi vse skrajnosti življenja, vso skalo človekovega protislovnega čustvovanja in jo z nemirnim kraguljem intelekta, ki kljuje srce od zore do mraka, dviga v lastno zavest ter jo oblikuje v simbole, dostopne zavesti človeškega kolektiva. S tem poklicem pa se neizbežno veže prekletstvo izjemnosti, ki so ga posebno bridko občutili ljudje v našem malem svetu. Usodo pesnika in pisatelja so preizkusili in izpovedali vsi naši možje. V vseh mogočih variantah zasledimo to témo pri njih. Njih podoba stopa v luči tega vprašanja jasneje pred nas in dobiva zdaj monumentalne poteze bojevnika za rast kolektivne človeške zavesti, zdaj samodopadljive poteze vase zaljubljenega Narcisa. Odnos, kakršnega je kdo imel do svojega poklica, nam posreduje najbolj izrazite črte njegovega značaja.

Tako široko, tako človeško kakor Prešeren, ni zajel vprašanja o pesniškem poklicu morda nihče. Prav gotovo pa nihče ni konfrontiral tega vprašanja z živ-

ljenjem in z življenjsko sfero žene. On edini se je tu izpovedal ostro, jasno, do kraja natančno.

Prav in pošteno je, oddolžiti se ob stotiridesetletnici rojstva pesniku, ki je nudil velikemu številu slovenskih žena vso moralno podporo v času, ki jim je bil skrajno nenaklonjen in v katerem niso našle na merodajnem mestu nikjer pobude in opore. Ta pesem, v kateri je pesnik živo posegel v pereče vprašanje izpovedovalca in obenem v vprašanje žene, bo vse čase, naj pride kar koli, kar bi bilo ženi še bolj sovražno kakor ji je bilo prvih dvajset let po vojni, ostala svarilo, da je treba vprašanja zagrabiti pri korenini, v osnovi, kakor v resnici so, ne pa po površnih željah trenutne konstelacije.

Mladi ženi, ki je stala na razpotju in iskala smeri, je pesnik iz dna svojih spoznanj leta 1844. napisal to pesem. Z vso svojo sposobnostjo živjetja v sočloveku je zaslužil dvomljivost položaja za ženo, ki stremi po ciljih, tujih njeni okolici in nasprotnih onemu poteku življenja, kakor ga je ženi nakazala meščanska družba. Prešeren je predobro poznal in okusil dvomljivost lastnega stališča v svetu, zato je naglo razumel in vzporedil vprašanje žene, ki jo obvladuje nagon izpovedovanja, s svojim vprašanjem. Ni postavljal zidu med možem in ženo, marveč je pokazal v obeh samo človeka. Vprašanja pesniškega poklica ni rešil na ta način, da bi ga vezal na spol. Zastavil ga je na tisti točki, ki je edina odločilna. Ženo, ki je omahovala, ali naj tvega pot v neznano, je pozval, naj prisluhne vase. Načelno ga ni zanimalo, ali je človek, ki je pred njim in ki mu bere dvom iz oči, mož ali žena. Važno je bilo samo to, ali je govoril v njem notranji glas, ali je gorelo v njem navdušenje. Samo to je črta ločnica, ki loči izpovedovalce od ostalih ljudi. Samo neukročena strast, neutelšljiva žeja srca je opravičilo za to, da krene človek na svetlo pot slave, da iztegne svojo roko po grenki mladiki z lovorjevega grma. Če sliši v sebi ta glas, če ga žge ta ogenj, se svoji usodi ne more, niti ne sme izogniti. Zanj ni drugega izhodišča. To je ukaz, ki se mu mora pokoriti, to je dolžnost, ki jo mora izpolniti, pa najsi za ceno lastnega življenja. Da to dolžnost izpolni, mora iti preko sebe, preko lastnega življenja, preko osebne sreče, preko trdnega položaja v družbi. Za človeka, ki čuti v sebi glas navdušenja, ni izbire. Tudi za ženo ni drugega izhoda. Podati

se mora na to pot, najsi je v opreki z vso njeno okolico. Zakaj za človeka velja samo ena zapoved, da mora ostati do konca zvest sebi.

Ko je postavil pesnik to zahtevo ženi, ki se je hotela posvetiti pesniškemu poklicu, je čutil, da mora podkrepiti svojo zahtevo z dokazi, da mora proti številnim ugovorom, na katere naleti žena, ki se podaja v ta vrtinec, postaviti svetel, neizpodbiten vzgled žene, ki je dosegla vrhunec umetniškega ustvarjanja in katere dela so preživela stoletja. Prešeren je v ta namen posegel daleč nazaj v dobo grške slave in je mladi začetnici postavil pred oči primer Sapfo. S tem je svoji mladi pesnici postavil cilj visoko, obenem pa razpršil dvome v ženo kot ustvarjalca, ki bi jih vedno znova hotela postavljati njena okolica.

Če čuti žena v sebi glas navdušenja, mora kreniti na pot javnega dela, najsi se tudi ne izpolnijo njena dekliska hrepenjenja in upi žene, najsi bo zaradi tega tudi njen delež samota, najsi jo njeno stremljenje iztrga iz ljubljene kroga in pahne v smrt. Omahovati ne sme na svoji poti, poslušati mora do konca glas zapovedovalca v sebi.

Če pa ugotovi, da v njej ni onega nemirnega klica, če spozna, da v njej ni strasti izpovedovanja, naj stremi po srečnejši usodi, dokler je to še mogoče, dokler jo ogrinja mladost. Življenje ima zanj neskončno lepoto, čakata jo rožnata pot ljubezni in mirtin venec, čaka jo sreča žene, ki jo obeva sonce naklonjenosti, zaupanja in plodnega dela, čaka jo ravna pot srečnega, naravi vdanega življenja.

V sonetu »An eine junge Dichterin« se je Prešeren izjavil o vprašanju, ki je izredno važno in ki izhaja prav iz sredine življenja. Na to tème je mogoče napisati razprave, članke, polemike in mnogo podobnega. Toda v ognju pesnikove osebnosti se je vprašanje očistilo vse navlake, se prekalilo, in pred nami živi pesem, zgrajena iz dragocenih kamnov orfijskih besed, dvignjenih iz zaklada življenja po skrivnostni sili stvariteljskega dejanja. Vsaka beseda je simbol za cel svet doživetij, vsak ton obdaja neskončna lestvica spremljajočih tonov, ki ustvarjajo težo in bogastvo vsakega stiha.

S tem, da je pesnik opredelil pesniški poklic, njega izhodišče in poudaril njega neizbežnost za človeka, ki je po naravi določen za izpovedovalca, je osvetlil tudi samega sebe. V tej osvetlitvi nam postane jasno, kako zavedno je hodil svojo pot, kako do kraja udano je vzel nase vse, kar mu je prinesla usoda.

Svet in življenje, oba sta bila proti njemu. On pa je brez oklevanja gradil na svoje navdušenje, na svoj notranji klic. Gradil je nanj kljub temu, da je moral 29. julija leta 1843. zapisati Vrazu sledeče besede: Mein Name in der slovenischen Welt ist verschollen. (Moje ime je v slovenskem svetu izvenelo.) Toda veroval je do kraja vase in v svoj poklic. Tu je ključ, ki nam razloži njegovo zgodbo, ki nam pojasni, zakaj kljub vsemu ni omahnil in je vztrajal do konca. To je ključ do njegove osebnosti. Njena osnova je bila navdih. In samo navdih lahko rodi delo, kakršno nam je zapustil v svojih poezijah France Prešeren.

Milena Mohoričeva.

VOJNA V BOLGARSKI KNJIŽEVNOSTI

Prepričan sem, da ne bo odveč, če v tem težkem času, ko se na toliko bojiščih Evrope, Azije in Afrike preliva kri, čisto na kratko spregovorim o sledovih, ki jih je vojna pustila v bolgarski književnosti. Naj upoštevam samo balkansko in svetovno vojno, ki pomenita globoki zarez v bolgarski narodni zgodovini.

Prav kakor pri Slovencih in Srbohrvatih je tudi pri Bolgarih vojna literatura v pravejšem smislu začela procvitati kasneje, po končanih vojnah. Dela, ki so nastala med samo vojno, so zvečine malenkostna, največ v liriko spadajoča in umetniško manj dodelana. V pesništvu bi bilo treba omeniti zlasti pesmi *Dimča Debeljanova*, ki je sredi svetovnega klanja leta 1916. padel na fronti pri Demir Hisarju. Med prozaisti pa bodi omenjen še pokojni *Jordan Jovkov*, katerega so prav novele z vojnimi motivi uvedle tako uspešno v književnost in razglasile njegovo ime. Tudi starejši *Elin Pelin* se je poskusil v vojni noveli (»Dragi gost«) in ne brez uspeha.

Takoj po svetovni vojni, toda še pod neposrednimi njenimi vtisi, je leta 1918. *Teodor Trajanov* izdal znane »Bolgarske balade«, katerih vrednost ni toliko v čisto umetniških odlikah, ampak v prvi vrsti v klicu po domovini, po domači zemlji, v fanatični ljubezni do nje. Ta knjiga pomeni prav za prav začetek tiste kasneje tako plodne smeri v bolgarski književnosti, ki so jo krstili za »rodnoto«. To je vrnitev domačiji, domači zemlji, toda ne v dubu praznega folklorizma, ampak v ljubezni do narodne preteklosti in vsega tehtnega v sedanosti. Ta književna struja, ki je sčasoma postala najmočnejša v povojni bolgarski književnosti sploh, je splavila na površje marsikaj pozitivnega, res pomembnega in karakterističnega za bolgarsko narodno dušo.

Že med svetovno vojno je izšla cela vrsta vojnih knjig sicer znanih književnikov, tako *Ivana Vazova*, *Antona Strašimirova* in tudi *Kirila Hristova*, da omenim najbolj poznana imena. Toda v čisto umetniškem smislu ta dela niso pomembna, ker so pisana v naglici in pogosto tudi preveč tendenciozno.

Prva bolgarska povojna prozna knjiga, ki opisuje vojne grozote in ki je doživela uspeh doma in zunaj, je »Bregalnica« *Mihajla Kremena*, ki je izšla leta 1921. Morda je posebej karakteristično, če pomeni prav ta prozna Kremenova knjiga prvi in pomemben začetek srbohrvatsko-bolgarskega zблиževanja na književnem področju. To je namreč prva knjiga, ki je izšla po svetovni vojni v srbohrvatskem prevodu (dr. Ivan Esih v zagrebški »Zabavni biblioteki«, 1926). Fragment tega dela je izšel pred leti v »Bolgarskih novelah« v prevodu podpisanega. Mihajlo Kremen je sam sodeloval v svetovni vojni, se sam boril na fronti, videl in na lastni koži občutil vso pezo in tragiko svojega naroda, pa je kljub vsemu pošteno in brez napihnjenega patriotizma prikazal vso to resničnost. Zato je njegova knjiga kot resnično doživeta tudi ostala eden najpozitivnejših doneskov svetovne vojne v bolgarski lepi književnosti.

Še eno knjigo moram posebej omeniti: roman *Konstantina Petkanova* »Morava zvezda krvava«. To obsežno prozno delo zasluži posebno priznanje. Petkanov je

med mlajšimi pisatelji posebno temeljit poznavalec bolgarskega kmetstva. V tem vojnem romanu, ki je izšel pred petimi leti, sicer ni prikazal vojne kot take, ampak je podal verno podobo bolgarskega zaledja v svetovni vojni. Bolgarska žena: dekle, žena in mati, je prikazana v romanu resnično in iskreno, v vsej žalosti in težkočah, osamelosti in zatajevani ljubezni, v borbi za obstanek in skrbi za družino, kakor se je to v vsej resnici dogajalo med svetovno vojno. Pisatelj beži od idealizacije. Vsebinsko ima prav to Petkanovljevo delo zanimivega dvojnika v »Dukljanski zemlji« *Dušana Djurovića*. To je brez dvoma najboljše in umetniško najbolj prepričevalno podan opis vseh strahot vojnega zaledja v srbohrvatski književnosti, v konkretnem primeru Črne gore. Pravkar se pripravlja srbski prevod tega Petkanovljevega dela (dr. Nikola Mirković), ki bo izšel čez nekaj mesecev v Beogradu.

V letih 1928—1930 je izšel obsežen ep *Kirila Hristova* »Otroci Balkana«, ki opisuje dogodke iz balkanske vojne proti Turkom. Pred tremi leti je najbolj znani bolgarski humorist *Damjan Kalfov* izdal novelsko zbirko »V okopih«, kjer je zbranih šestnajst njegovih novel iz vojaškega življenja med svetovno vojno.

To bi bil čisto kratek, parvrstičen pregled bolgarske vojne književnosti, ki je pa seveda še daleč od popolnosti. *T. P.*

Salda-konte, štrance, journale,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

MERCINA IN DRUG

Ljubljana, Kolodvorska ulica 8 — Telefon 22-32

Trgovina s papirjem na veliko

Ima v zalogi fine brezlesne papirje, dokumentni koncept, knjižne in risalne papirje, srednjefine papirje in kartone. Za pisarne priporoča zlasti razne **bančno-poštne papirje**, linirane in karirane papirje v pisarniškem in trgovskem formatu, kakor tudi ciklostilni in prepisni papir.

TISKARNA MERKUR

SE PRIPOROČA ZA CENJENA
NAROČILA TISKOVIN, KI JIH
BO IZVRŠILA HITRO, LIČNO
IN PO ZMERNIH CENAH

TISKA KNJIGE, BROŠURE, ČASOPISE, REVIJE, KUVERTE, MEMORANDE, RAČUNE, LETAKE, LEPAKE, VIZITKE, VSTOPNICE, LETNA POROČILA, VABILA ITD. — VSE TISKOVINE TISKA V ENI- ALI VEČ BARVAH — ROTO- IN KNJIGOTISK — V LASTNI ZALOŽBI IZDAJA: »SLUŽBENI LIST KRALJEVSKE BANSKE UPRAVE DRAVSKE BANOVINE« IN »ZBIRKO ZAKONOV IN UREDB«, KATERE SEZNAM SE VAM NA ŽELJO DOPOŠLJE

Ljubljana, Gregorčičeva ul. 23. Tel. 25-52